

Nunani issittuni (Arktisimi) pinngortitamut- kultureqarnermullu tunngasut avatangiisit

Kalaallit Nunaanni, Islandimi Svalbardimilu

Rolf Haugaard Nielsen

**Nunani issittuni (Arktisimi) pinngortitamut-
kultureqarnermullu tunngasut avatangiisit**
Kalaallit Nunaanni, Islandimi Svalbardimilu

TemaNord 2006:538

© Nordisk Ministerråd, København 2006

ISBN 92-893-1339-0

Oversættelse: Petra Kristine Olsen

Layout og produktion: Naturplan (www.naturplan.dk)

Prepress: Digital XPress as

Tryk: UniTryk

Omslagsfoto: Karsten Scanack/Scanpix

Oplag: 300

Trykt på miljøvenligt papir som opfylder kravene i den nordiske
miljøsvanemærkeordning.

Publikationen kan bestilles på www.norden.org/order. Flere
publikationer på
www.norden.org/publikationer

Printed in Denmark

Nordisk Ministerråd

Store Strandstræde 18

1255 København K

Telefon (+45) 3396 0200

Fax (+45) 3396 0202

Nordisk Råd

Store Strandstræde 18

1255 København K

Telefon (+45) 3396 0400

Fax (+45) 3311 1870

www.norden.org

Det nordiske samarbejde

Det nordiske samarbejde er et af de ældste og mest omfattende regionale
samarbejder i verden. Det omfatter Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige
samt Færøerne, Grønland og Åland. Samarbejdet styrker samhørigheden mellem
de nordiske lande med respekt for de nationale forskelle og ligheder. Det øger
mulighederne for at hævde Nordens interesser i omverdenen og fremme det gode
naboskab.

Samarbejdet blev formaliseret i 1952 med Nordisk Råds oprettelse som forum
for parlamentarikerne og regeringerne i de nordiske lande. I 1962 underskrev
de nordiske lande Helsingforsaftalen, som siden har været den grundlæggende
ramme for det nordiske samarbejde. I 1971 blev Nordisk Ministerråd oprettet som
det formelle forum til at varetage samarbejdet mellem de nordiske regeringer og de
politiske ledelser i de selvstyrende områder, Færøerne, Grønland og Åland.

Nunani Issittoqarfinni Avannarlerni (Arktiskimi) anguniarniakkat unammillernartut	6
Suunuku Nunani Avannarlerni issittoqarfiusuni (Arktisimi) illersorneqarniartut?	8
Pitsaanerusumik eqqaassutissaqarfinnik illersuinissaq	12
Angallannerit nungullarsaataasarmata avatangiisinik nakkutilliisarnissaq pisariaqarpoq	16
Avatangiisini nungusaataanngitsumik ilisimatusarneq	20
Unnersuussut: Arktiskimi pinngortitaq pillugu sulisussanik ilinniartitsinissaq	24
Avatangiisit pillugit atuartitsissutigineqarneratigut kingunerisinnaavaa avatangiisit pillugit eqeersimaartoqalernerulernissaq	28
Arktisimi Immikkoortortaqaqarfinni Agenda 21	32
Maligassiuilluni sulinerit: Arktiskimi database timmissat imarmiut inaat pillugit	36
Arktiskimi immap naqqatigut kilisanneq uillunillu kumikalaarisarneq: Iffiit mianernartut illersorneqarnissamik pisariaqartitsipput	40

Nunani Issittoqarfinni Avannarlerni (Arktisimi) anguniarniakkat unammillernartut

Nunani issittoqarfiusuni avannarlerni (Arktisimi) asseqanngitsunik avatangiisit pinngortitallu tungaasigut pingaassusilinnik eriaginarartoqarpoq, kisiannili taakkununga tunngassutillit paarilluarneqarnissaasa qularnaarneqarnissaannut sulii annertuunik paasineqarsimanngitsunik unammillernartunik anguniarniagassaqarpoq. Silarsuarmi pinngortitat innarlerneqanngitsut sukkasuumik milliartorput, Nunanilu Issittoqarfinni Avannarlerni (Arktisimi) takuneqarsinnaapput nunarsuit annertoorujussuit innarlerneqarsimanngingajattut Silarsuaq tamakkerlugu taamaattut kingulliit ilaat. Pinngortitami tassani alianaatsorsuarmi aamma pingaarutilinnik kultureqarnerup tungaatigut eqqaassutissarpassuaqarpoq, qanoq inuit ukiorpassuit ingerlanerini pinngortitamik atuisarsimanerannut tunngasutigut takussutissat. Pinngortitamut- kultureqarnermullu tunngasut avatangiisit Nunani Issittoqarfinni Avannarlerni (Arktisimi) immikkut pingaarutilerujussuupput aammalu saniatigut annertuumik pingaaruteqarput pinngortitat uumassusillit assigiinngiaarnerisa allanngutsaaliorneqarnissaat eqqarsaatigalugit. Taamaammat Nunat Issittoqarfiit Avannarliit (Arktis) alaatsinaanneqarlersimapput, angalaffigineqarfissatut pingaaruteqaleriartorsimammata, avatangiisillu pillugit nakkutilliinerup tungaatigut innersuussiffissaqqimmata ilisimatusarfissaqqillutillu.

Avatangiisinut pinngortitanullu tunngassusillit pillugit anguniarniakkat unammillernartut ullumikkut suliaasat annertunersaasa nukinginnarnerpaartaasalu ilaat tassa isumagissallugu, sumiiffinni suliniutigineqartut soorlu, pissamaatinik atuisuunerit, takornariartitsinermik suliaqarnerit ilisimatusarnerullu tungaatigut suliaqarnerit, avatangiisinut pinngortitamullu isumannanngitsumik aalajangersaaffigisanik, ingerlatinneqartarnissaat. Qulakkeertariaqarpoq, pinngortitat uumassusillit assigiinngiaarnerisa allanngutsaaliorneqarnissaat, aammalu pinngortitaaq kultureqarnermullu tunngassusillit eqqaassutissaqarfiit annertuumik innarlersarneqarlutik allanngortinnginnissaasa ajoqutaasinnaasumillu attosorneqannginnissaasa isumagineqarnissaat. Mingutsitsissutaasinaasunik drivhusgassinik taaneqartartunik aniasoortitsisarnerit avatangiisillu tungaannut atortorineqartartut toqunartullit, nunat issittoqarfiit avataanninngaanniit aallaaveqarsinnaasut

aamma avatangiisinut pinngortitamut inuillu nunani issittoqarfiusuni inuuniarnerisa tunngavigisaannik navianartorsiortitsinnaapput.

Qanoq iliuusissanut pilersaarusiaq

Kalaallit Nunaanni, Island-imi Svalbard-imilu (Avannarpasissuseq 199:25) avatangiisit, pinngortitap-kultureqarnermullu tunngassusillit eqqaassutissaqarfiit Nunani Issittoqarfiusuni Avannarlerni (Arktisimi) illersorneqarnissaat pillugit Nunani Avannarlerni qanoq iliuusissanut pilersaarusiaq ilapittuutaassaaq, Nunani Avannarlerni Avatangiisit Pinngortitallu Pillugit Siumut Isigaluni Pilersaarusiani (Den Nordiske Miljøstrategi) anguniarneqartussatigut, aammalu Nunani Issittoqarfinni Suleqatigiissitaliami Siunertarisaasut (Det Arktiske Samarbejdsprogram) anguniarneqarnissaasa piviusunngortinneqarsinnaannissaannut. Island-imi ulloq 23. august 1999, Nunat Avannarliit avatangiisinut ministeriinit, pilersaarusiaq akuersissutigineqarsimavoq. Nunap assinga naapertorlugu pilersaarusiami pineqarput Kalaallit Nunaat, Island-i Svalbard-ilu imaqarfiillu taakku avataaniittut.

Nunap assinga naapertorlugu taamak killiliisimaneq pissuteqarpoq Nunani Issittoqarfiusuni Avannarlerni (Arktisimi) Nunani Avannarlerni qeqartaqarfiit qaninnerusumik suleqatigiinerulernissaannut uumarissaataanissaat kissaatigineqarmat.

Qanoq iliuusissamik pilersaarusiami siunertarineqarpoq pisariaqartinneqartut ataatsimoortinniassallugit aammalu pingartillugit iliuusissat siunnersuutigineqarnissaat uku iluanni, pinngortitat uumassusillit assigiinngiaarnerat, nunap isikkuinik illersuinissat, avatangiisit kultureqarnermut tunngassusillit, silaannarmiitarneq, avatangiisit pillugit paasissutissanik datanik taaneqartartunik katersuinerit, kiisalu avatangiisit pinngortitallu pillugit alapernaarsuisarnerit.

Kultureqarnermut tunngassutillit eqqaassutissaqarfiit, avatangiisinut pinngortitamullu tunngassusillit pillugit pinngortitap-kultureqarnermullu tunngassusillit illersorneqarnissaannut tunngasut Nunani Issittoqarfinni Avannarlerni (Arktisimi) naalagaaffiit assigiinngitsut akornanni isumaqatigiissutaasimanngimmata, qanoq

iliusissanik pilersaarusiame siunertarineqartut
avatangiisit pinngortitap-kultureqarnermullu
eqqaassutissaqarfiusut avatangiisit pillugit
illersuiniarnermik suliniutiginiakkat maligassiuiniarnertut
ataatsimut taasariaqarput.

Qanoq iliusissanik pilersaarusiame, nunat avannarliit
akornanni suleqatigiinnissami, Nunani Issittoqarfiusuni
(Arktisimi) avatangiisinik illersuiniarnerup tungaatigut,
siunissami suliniutissat sisamat saqqummiunneqarput.
Immikkoortortaasuni tamani siunnersuutigineqarsimavoq
suleqatigiinnissani iluarsartuullugu pilersaarusiame
aalajangersimasumik suliniutissat, aammalu
nalinginnaasumik unnersuusutit Nunani Avannarlerni
avatangiisinik illersuiniarnerup tungaatigut
naammassiniarniagassatut. Ataani taaneqarsimasut
naammassiniarniagassaapput:

- 1) Nunat assigiinngitsut akornanni, nungusaataanngitsumik
ineriartortitsiniarnerni suliaqarnerni Nunat Issittoqarfiit
Avannarliit (Arktis) maligassiuisuunissaat.
- 2) Pitsaanerusumik ilisimasatigut tunngaveqarnissaq
Nunanilu Issittoqarfiusuni Avannarlerni (Arktisimi)
avatangiisinik pinngortitamillu nakkutilliisarnert
nakussassarneqarnissaat.
- 3) Arktisi pillugu Nunani Avannarlerni pitsaanerusumik
avatangiisit pillugit nakkutilliinerup inatsiseqarnerullu
tungaasigut suleqatigiittarnissat.
- 4) Arktisimi isummanik nutaanik pilersitsinissanik
avatangiisillu tungaasigut pinerluttuliortarnerit
pinaveersaartinnissaat pillugit suliniuteqarnissat.

Qanoq iliusissanik pilersaarutip nanginneqarnera

Nordisk Ministerråd-ip pilersippaa nammineq Arktiske
Styregruppeni qanoq iliusissani pilersaarusiame
siunnersuutaasimasut qanoq kinguneqarsimanersut
takuniarlugu. Styregruppip qanimut suleqatigisimavai
Arbejdsgruppen for Natur, Friluftsliv aamma Kulturmiljø
kiisalu Nordiske Miljødatagrupperi. Iluarsartuullugu
pilersaarusiame suliaqarfinni qulingiluut
ingerlanneqareersimanerisa kingorna maanna
suliaq naammassineqareersimalerpoq, taakku
suliarineqarsimasut annertuunik illersuiniarnerup
tungaatigut assigiinngitsorpasuumik imaqqarput, Kalaallit
Nunaanni, Island-imi Svalbard-imi. Atuagaaqqami uani
takuneqarsinnaapput suliarineqarsimasut iluarsartuullugu
pilersaarusiame suliaasimasut (projektit) imarisaat
qanorlu nammassineqarsimaneri.

Arktisi pillugu qanoq iliusissanik pilersaarusiame
ilanngunneqarsimanngillat klimamut avatangiisinullu
atorneqartartunut toqunartullinnut tunngasut,
pissutigalugu taakkununga tunngasut nunat avannarliit
avatangiisit pillugit pilersaarusiame ingerlateqqin
neqartussaammata. Ulloq 16. marts 2006 avatangiisinut
ministerit akuersissutigaat Arktisimi klima pillugu

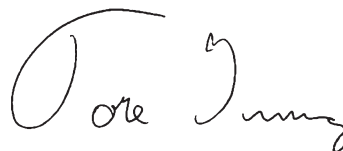
avatangiisinullu atorneqartartunut toqunartullinnut
siunissami iliusissanut isumaqatigiissut.

Siunissamut aqqut

Suliaqarfinni unamminartut arlalippasut, Arktisimi
avatangiisinik illersuiniarnermut tunngassutillit, nunat
issittoqarfiit akornanni suleqatigiinnikkut
naammassiniarneqartariaqarput. Amerlasuutigut
assigiinik soqutigisaqatigiiffeqarlunilu
naammassiniagassaqqarpoq avatangiisit pinngortitamilu
pissamaatsitut isigisat ingerlanneqarnerisa tungaasigut.
Iluarsartuullugu pilersaarusiame suliaqarfinni (projektit),
Nordisk Ministerrådimut suliarineqarsimasut,
uanilu atuagaaqqami saqqummiunneqartut Nunani
Avannarlerniit tapertaassapput ilappertaataallutillu
Arktisimi avatangiisinik illersuiniarnerup tungaatigut
Arktisk Rådimi aammalu Barantsi pillugu
suleqatigiinnermi. Neriutiginerpoq pinngortitaq
avatangiisillu pillugit ataatsimut isiginninnermik
aqutissiaasimasoo aamma Arktisi pillugu nunat
assigiinngitsut akornanni oqalliffusartunut
ingerlateqqinneqarumaartoq.

Iluarsartuullugu pilersaarusiame suliaasimasut
(projektit) ilapittuutaasimapput nunani avannarlerni
suleqatigiinnermut avatangiisit pillugit illersuinnissap
tungaatigut aammalu nungusaataanngitsumik
pinngortitamit pissamaatsitut isigineqartut tungaasigut,
aammattaaq iluarsartuullugu pilersaarusiame
suliaasimasut (projektit) iluaqutaasimapput
ataatsimoortunik ilisimasatigut tunngavigisassat
tungaasigut. Nordisk Ministerrådi kissaatigaa,
tamakku, suliaq tunngavigalugu avatangiisit pillugit
suliaqarfinni, Kalaallit Nunaanni, Island-imi Svalbard-imi
attaveqatigiiffiit pilersinneqarsimasut suliaqarfinni
ineriartortitsissasut iluarsartuullugu pilersaarusiame
suliaasimasut (projektit) naammassineqareeraluartut.

Iluarsartuullugu pilersaarusiame suliaasimasut
(projektit) imaqqarput unnersuussutini arlalinnik
– taassuma saniatigut siunnersuutit aalajangersimasumik
pilersitsinissat, malittareqqinneqarnissaanik
pisariaqartunik ilaqqarput. Taamaammat arktisimi
suleqatigiinneq aatsaat iluatsilluarsinnaassaaq,
iluarsartuullugu pilersaarusiame suliaasimasuni
(projektini) siunnersuutit pitsaanerpaartaat
piviusunngortinneqarsinnaassappata.

Tore Ising

Arktisk Styregruppip formandia

Suunuku Nunani Avannarlerni issittoqarfiusuni (Arktisimi) illersorneqarniartut?

Kalaallit Nunaanni, Islandimi Svalbardimilu angallannerulersimaneq nunatanut malussarissunut nungullarsaataasarpoq. Taamaammallu illersuiniarnissami aalajangersaanissami pisariaqartinneqarput maleruagassat illuinnarsiunngitsut, aammalu inuup oqaluttuarisaanerani, inuiaqatigiillu ineriartorsimanerannik issittoqarfiusullu pissusaannut tunngaveqartussat.

Kalaallit Nunaanni, Islandimi Svalbardimilu takornariaqartitsisarnerit sunngiffimmilu angalaartarnerit alligaluttuinnarsimapput, taamak angallannerulernerit kingunerisinnaavaat, nunat isikkuinik asseqanngilluinnartunik nungusaanerulernissat eqqaassutissaqarfinnillu aserorsaasinnaanerit, taamaammallu avatangiisinik innarlitsaaliormi nakkutilliisoqarfinni pisariaqarlersimavoq aalajangersakkanik illuinnarsiunngitsunik illersuiniarnermi sakkusaqartissinnaaqullugit taakkulu nalilersuinernik, ulluttinni pissutsit qanoq nunanut eqqaassutissaqarfiusullu sunniisinnaanerannik, ataatsimut isigalugu ataqatigiissaarilluaanissanik, tunngaveqartinneqassallutik. Pissanganassaaqaaq, suut itsarnisat pingaaruteqartutut eriagineqartussat aalajangersarneqassanersut, nunallu isikkui sorliit illersorneqartussatut pingaaruteqarnerisut, qanorlu pingaaruteqartigineri aalajangerneqassanersut, taamaalillunimi takussutissaqarlualersinnaaniassammat sorliit pingaartinneqarnerussanersut.

Kalaallit Nunaanni, Islandimi Svalbardimilu silap pissusaasigut, nunat sananeqaataasigut inuiaqatigiinnermullu tunngasutigut pissutsit assigiinn gissutilerujussuummata avatangiisinik illersuiniarnermi nakkutilliisoqarfinni avatangiisit pillugit suut pinga artinneqarnerussanersut aalajangiiniarnermi manna tikillugu assigiinn gissuteqarnerat malunnarpoq. Kalaallit Nunaanni inuuniarneq aningaasaqarniarnerlu uumasunut naasunullu tunngaveqartuarsimavoq, taamaammallu avatangiisinik illersuiniarnermi soqutigineqarnerusi mapput pinngortitat uumassusillit aammalu kalaallit

kulturiannut eqqaassutaasinnaasunik allanngutsaaliu iniarnerit. Islandinimili inuit innermik anitsisarnerit, nunallu sajuttarnerinut akiuuttuartsimammata, geologiimut nunallu isikkuinut tunngasut allaanerujussuarmik inuinaat eqqarsartaasaannut avatangiisinullu tunngasunik suliaqarniarnermi pingaaruteqarlutik. Svalbardilli aamarutissarsiorfeqarfittut oqaluttuarisaanerata kingunerisimavaa, aamarutissarsio rfiusinnaasut aningaasarsiornermut tunngavissaannartut isigineqarsimammata eriagisariaqanngitsutut.

Nunat isikkui eqqaassutissallu ataatsimut isigalugit

Iluarsaassinissami pilersarusiortartut Nordisk Ministerrådip iluani sulisinneqartut illersuiniarnermi tunngavigisassat nalinginnaasut, Kalaallit Nunaanni, Islandimi Svalbardimilu avatangiisinik sulisoqarfinni eqqaassutissanik nunallu isikkuinik illersuiniarnermi maleruagassatut atortorineqarsinnaasut, suliarereersimavaat. Siunertarineqartoq tassa siulliutissallugit, pinngortitami immikkoortortaqaarfiit eqqaassutissaqarfiillu siulliunneqarnissaat tamarmimmi ataatsimut isigalugit takutitsilluarsinnaammata

Festningsodden-imi, Svalbardimi, qaqqarsuit qutaarloogisut, assersuutitut ilinniartunullu atuarnermut atatillugu takuniarneqartartut (assiliisoq: Winfried Dallmann).

Sermersuarmit sermip nakkaasup quleriaataa, Ilulissat Kangerluaniinngaaneerpoq (assiliisoq: John Frikke).

soorlusooq oqaluttuarisaaneq akimut isigalugu. Tamakku taamak aalajangerneqartussat tamarmik immikkut takutitsisinnaapput immikkoorluinnartutut imaluunniit pisimasutut malunnaateqarsimasutut qangali taamaaginnartutut isigineqaannarsimasutut.

Eqqaassutissaqarfiit tassaapput, oqaluttuarisaaneq pillugu, qangarsuaq qanoq pinngortitap pisuussutaasa atorneqarsimanerannik, aammalu inuit aningaasarsiornerisa, inooqatigiissimanerisa upperisarsiornerisalu tungaasigut paasisaqarniarnermi tunngaviusussat allanit taarserneqarsinnaanngivisut. Assersuusiussagaanni ullutsinni nunat isikkui Nunarsuup pinngorsimaneranut ineriartornermullu tunngasunik paasisaqarniarnermi tunngaviulluurtut. Arktisimi pinngortitamut tunngassusillit assigiinngitsut paasisitsisinnaapput pinngortitap qangarsuaq pinngornerani qanoq pinngoriartorsimanerinut, tamakkulu paasissutissat pingaarteqarlunnarput siunissami silaannap allanngoriartortarnerinik ajunaarnersuaqartanerillu paasisaqarfigissagaanni.

Ilulissat eqqaanni sermip nakkaavissuani inuuneq

Avatangiisinik eqqaassutissaqarfiusunillu illersuiniarnermi sullattaaliunermilu suliaqarluni aqutsinermi ajornartorsiutaasinnaasut erseqqissarniarlugit pilersaarusiortutik suleqatigiissitat allaaserisimavaat Kalaallit Nunaanni, Islandimi Svalbardimilu immikkoortortaqarfiit.

Ukioq 2004-mi Ilulissat kangerlua, Kalaallit Nunaata Kitaaniittoq UNESCOp silarsuarmi kingornutassatut pingaarutilittut allattuiffianut ilanngunneqarpoq una pissutigalugu “Ilulissat kangerlua tassaavoq pinngortitami malunnaatilerujussuaq aammalu eqqaa asseqanngitsumik alianaalluinnartuummat”. Tassami Ilulissat kangerlua eqqarsaatigissagaanni assersuutissaalluarpoq, qanoq pinngortitap, pinngortitallu uumassusillit inuillu ineriartornerminni oqaluttuarisaanerata ataqatigiinnerat ataatsimoortutut isigisariaqarnerannut.

Kangerluup qinnguaniippoq Ilulissat Sermiqarfia, tassanngaaniit ukiup ataatsip ingerlanerani nakkaasarpog 35 kubikkilometeri sermeq assigalugu Sermersuarmit ilulissat nakkaasartut quleriaataat. Tamakku iluliarujussuit amerlanertigut immap qaaniit 100 meterinit portussuseqartarput, sermillu kangerlummi ingerlaarnerat annertusaataaqaaq pinngortitat uumassusillit pinngoriartortarnerannut. Taamaalluni qangarsuarli pinngortitaq pitsaalluinnartumik periarfissiisimavoq piniarnerup aalisarnerullu tungaasigut, tassanilu inuit oqaluttuarisaanerata aallartereersimavoq ukiut 4000-tilli siornatigut kingornalu Saqqaa-kulturimik taaneqartartut avannaaniit tamaanga nunasiartukaasimapput.

Ukiut kingulliunerusut ingerlaneranni illoqarfik Ilulissat Kalaallit Nunaanni takornarianut qitiulersimavoq, taamalu takornariat tikerartut amerliartuinnarnerat pinngortitamut taamak mianernartigisumut eqqaa ssutissaqarfiusunullu ulorianartorsiortitsisinnaallu uarluni. Taamaammat, avatangiisinik suliffeqarfiit

Nunap ilaannik eqqaassutissaqarfinnillu toqqaanissat

Illersuiniarnerni aalajangersakkat nutaat tunngavigaat ataatsimut tamaasa isigalugit nalilersuinissat tamaasalu ataatsimut isigalugit piumasarineqartut eqqaassutissaqarfiusunut nunallu ilaannut assigiinnangajapput, assigiinnngissutaaginnarsinnaallutilli suliarineri faginullu tunngasutillit peqqissaartumik allaaserineqarsimanerini.

Toqqaanissani piumasarisat:

- Qulakkiissallugu pinngortitap kingornutassaq, naqissuserlugu geologimut tunngasutigit assigiinnngiiaarneq aammalu avatangiisit saliitsuutinneqarnissaat.
- Qulakkeerniarlugu kulturi pillugu kingornutassat, pingaartinnerullugit kulturikkut oqaluttuarisaanerit assigiinnngiiaarnerat aammalu immikkoortortaqarfinni, nuna tamakkerlugu nunallu allat akornanni. Takusassiarineqarsinnaanerit.
- Tunngavigisassat ilisimassallugit: Eqqaassutissaqarfiusut geologimullu tunngasut ilisimatusarnermi, atuartitsinerimi paasisitsiniaanermilu pingaarutaat.
- Tunngavigisassat misigisaqartarnermut peqqissartarnermullu: Kusanassusaat, inunnik attorsimaneqanngissuseq, akuttunera, ilisarnaatitullu naleqassusia.

Piumasarineqartut tulleriiaarinissami:

- Ajortiasuunera: Nunap ilaata imaluunniit eqqaassutissap sapissannginnerpaa atorneqarnissani imal. allanngorsarneqarnissani, soorlu ass. angallaffigineqalernerulluni?
- Qunusaarinerit: Tassanngaannartumik akornutaasinnaasoqata erniinnaq pisariaqalerluni iluaqusersuinissanit? Imaluunniit pisariaqarpa siunissami ajoqusiinnaanerit pinaveersaarlugit aaqqissuusisariaqalernerimik, soorlu ilimagigaanni takornariat amerligaluttuinnarnissaannik?
- Qanillattoruminassuseq: Qanillattornissaata pitsaanerulerneratigit nungullarsaanissamut navianarnerulersinnaavoq, kisiannili aamma nunap ilaata atorneqartussatut nalinganut pitsaqaqtaasinnaalluni. Taamaammat iluaqutissaasut ajoqutissaasinnaasullu tamarmik immikkut oqimaalutartariaqarput imminnut assersuullugit.
- Atorneqarsinnaanerata nalinga: Eqqaassutissat siulit pillugit takussutaaginnaratik aamma ulluttinni aningaasartornerup tungaatigit naleqarput, assersuutigalugit illut tunisassiornermilu sanaartukkat. Nunap isikkui inuussutissarsiornermik sulialinnut naleqarput, minnerunngitsumik takornariartitsisarnerni sulialinnut. Nungusaataannngitsumik nakkutilliinissami eqqaassutissaqarfiusut nunallu isikkui, annertoorujussuarmik piumasaqartitsipput, aningaasarsiutigalugit atorneqassagunik.
- Aserutsaalisarneqarnerata innera: Nalilersortariaqarpoq, eqqaassutissap isikkuata ima pitsaatigissusia, pisariaqarluni aserutsaaliorneqarnissaanut, ilisimasassarsiorfigalugulu misigisaqarfigissallugulu paasiniaaffigalugulu atorneqarsinnaanngorlugu.

akisussaaffeqarfiit inuutissarsiornermillu suliaqartut, massakut suleqatigiilernikuupput pilersinniarlugit suliaassat pilersaarusiornissaanni sillimaffissat, kangerluk sermeqarfiusoq asseqanngilluinnartoq eqqaassutissaqarfiillu imaannaanngitsut siunissami nungusaataannngitsumik atorneqarnissaat pillugit.

Islandip oqaluttuarisaanerani naalakkersuisoqarfiusimasoq

Tingvellir Islandimi tusaamasaanersaavoq, aalajangersagarpassuillu nunap oqaluttuarisaanerani pingaarutilippassuit tassani aalajangerneqartarsimapput ukiut hundrederpassuit ingerlanerini tassani Alltingi ataatsimiittarsimapput inatsisissat akuerineqartarlutik eqqartuussisoqartarsimallunilu. 1928-mili Tingvellir nuna allanngutsaaliugassatut toqqarneqarsimavoq, 2004-milu, naalakkersuiffioqqaarsimasoq, UNESCOp silarsuarmi kingornutassat pingaarutillit allattorsimaffiannut, ilanngunneqarsimalluni.

Tingvellir-imi eqqartuussiveqarfiusimasup sinnikui (assilliisoq: Kristinn Magnússon).

Kalaallit Nunaanni imaq, siku nunalu annertuumik imminnut naapipput (assiliisoq: John Frikke).

Tinvellerimi minnerpaamik 50-nik illukoqarfeqarpoq ullumikkut takornarianut takutissallugit pingaaruteqarnerpaat. 1998-si tikillugu annertoorujussuarmik eqqaa tamarmi aqquterpassuaqarsimavoq ilaatigullu illukut ersinnginnerusut qaassigut aqquteqarsimagaluarluni. Annerusumillu nungullarsarnissaa eqqaassutissallu ajortisannginnissaat anguniarlugu annertoorujussuarmik suliniartoqalersimavoq piffiup eqqaa tamakkerlugu eqqarsaatigalugu. Aqqutaaffiusarsimasut ikilisinneqarujussuarsimapput qisummillu sanaamik tummarfiliortoqarsimalluni Lögbergip eqqaatigut, oqaluttuarisaaneq pillugu ilinniarluarsimasut isumaqarmata tassani qangarsuaq inatsisarfeqarlunilu eqqartuussisoqarfeqarsimasoq. Tassani takornariat angallassisullu ataatsimoorsinnaapput eqqaassutissaqarfiit innarlarsarnagit.

Svalbardimi geologip tungaatigut ukiut ingerlaneranni takussutissat

Svalbardimi qeqertat annersaata Spitsberginip seneriaata kujataani kangerlummi sermeqarfiusumiipput Festningsoddemik taaguutilimmi qaqqarsuaqarpoq qutaarloosisunik geologimut tunngatillugu asseqanngilluinnartunik, pissutaalluni Permtidimik taaneqartartut aallartinnerisa nalaanniilli, ukiut 290 milliunuit siornatigulli ingerlaannangajatumik Tertiærtidimik taaneqartartut ukiut 65 milliunuiunuit matuma siornatigulli aallartinneranniit ujaqqat qaleriissaarsimanerisa allannungaarsimannginneri.

Taanna Festninngi ujarassiorneq pillugu ilisimatusarnermi assersuutitut atorneqartarpoq, atorneqartarportaarlu ilinniarnermut atatillugu takuniarneqartartutut. Aamma isuatungaani Kridtidimik taaneqartartulli nalaanni uumasuusimasup dinosaurusip Iguanodonip tumaanik allanngorneqannginik nassaartoqarnikuvoq. Festninngi pissusissamisoortumik nungujartorusaarpoq mallit ukiumilu sikusarneq pissutigalugit.

Piffik umiatsiamik tikikkuminarpoq, taamaammallu ilisimatusartusarluni assersuutissaanerata naleqarnera annertunerulersippaa, kisiannili nungusarnerata annertunerulernissaanut ulorianartorsiortitsisinnaalluni. Festninngi allanngutsaaliorneqarnissaa aalajangigaanikuvoq, tassanilu sanaartorneq qillerineq qaartitserinerlu inerteqqutapput. Angallanneq pissaaq avatangiisinut ajoqutaasinnaanngitsumik aammalu qullersaqarfiit pisariaqassappat aalajangiisinnaapput killilersussallugit angallannerit imaluunniit inerteqqutaatilerlugit immikkoortortat malussajasut orninneqarnissaannut. Pingaartumik inerteqqutaavoq dinosaurusit pillugit takussutissaasunik piianeq aserorterinerluunniit.

Rapporti: TemaNord 2005:541 "Vernekriterier for geologiske elementer og kulturminner i Arktis". <http://www.norden.org/pub/sk/showpub.asp?pubnr=2005:541>.
Rapporti/suliaq uani aamma qineruk: www.norden.org/pub

Pitsaanerusumik eqqaassutissaqarfinnik illersuinissaq

*Arktisimi kulturimut tunngassusillit
eqqaassutissat takussutissaapput
innuttaasut nunani issitumi inuunermut
sungiussisimanerannik aammalu taamak
ajornakusoortigisumi qanoq inuuniaqqissim
atiginerannik. Ullutsinni
qangarsuarli eqqaassutissat,
sammisaqaleraluttuinnarnerup
kingunerisaanik inuillu allamut nuussorneri
pissutaallutik, ulorianartorsiortinneqarput.*

Pinngortitaq Arktisimi eqqaassutissaqarfinnut qangarsuarli siuaasat inuunerannit takussutissanut sakkortoorujussuuvog taamak nakkutigineqaratik silap allanngorannerinit, nunap qerilluni qaartoortanerinik nunallu neriuneranik, naasut mianernarnerisigut uumasunillu pissuteqartunik. Inuit nunaqarfinniit illoqarfinnut nuuttarnerini inuit oqaluttuarisaanerannut tunngasut takussutaasinnaasut erniinnaq ajortipallattarput.

Uffali piffinni allani eqqaassutissaqarfiit ulorianartorsio rtinneqartut inuit pissusilersorneri pissutaallutik, soorlu nutsernerit, piffinnik siuarsaanerit; suliffissualiortitsin erit, illuliornerit aasarsiortarfiliornerit, aqqusinriornerit hestertunut aqqusinriornerit, nunassanik assallatterinerit, nutaalianik nunalerisut maskinanik atortorissaaruteqalernerisigut nutaanillu orpippassuassanik ikkussuisarnerit kingunerisaannit. Tassungalu atatillugu, takornariat, angalaartut ilisimatuullu piffinni angalaarnerisigut nungullarsaanerit.

Pingaartilinnik anguniarniakkat assigiipput Kalaallit Nunaanni, Islandimi Svalbardimilu naak klima, geografi oqaluttuarisaanerlu taakkunani piffinni assigiinngissutilerujussuugaluartoq, iluatsissappallu qangarsuarneersunik eqqaassutaasinnaasunik eqqaassutissanik annaassiniaraanni pisariaqarpoq nutaanik naalagaaffeqarfiit periaaseqartalernissaat, nuna tamaat eqqarsaatigalugu, immikkoortortaqarfik eqqarsaatigalugu, piffinnilu pilersaarusi at eqqarsaatigalugit. Paasisimasagarluartunik suleqatigiisitaliat Nordisk Ministerrådip ataaniitut

massakkut unnersuusutiginiarpaat, qanoq iliuse qartoqartariaqartoq, saniatigullu suleqatigiisitaliat eqqaassutissaqarfiit allanngutsaaliugassat pillugit, nunani taakkunani pingasuusuniittut, tikkuartoreersimav aattaaq.

Qangarsuummalli eqqaassutissanik sorlernik toqqaaniarnerni najoqqutarineqartariaqarput pinngortitap eqqaassutissaqarfiullu imminnut ataqatigiinnerat. Arktisimi pinngortitap pissusai tunngaviupput, taamaammallu inuit avatangisillu akornanni pissutsit killiliisuussapput, qanoq ukiorpassuit ingerlanerini inuit inuusimanerannik, pissutsillu taamak immikkoorluinnartigisuni avannaarsuani, inuusinaasimanerannik paasinnikkumagaanni.

Kalaallit Nunaata oqaluttuarisaanera ukiut tusindtilippassuit ingerlanerini

Kalaallit Nunaanni tunup avannaaniittoq nuna allanngutsaaliugaq (nationalparkimik taaneqartatoq) silarsuarmi nunanik allanngutsaaliukkanit annerpaartaavog, tamaniipporlu pinngortitaq allanit asseqanngilluinnartoq ersersitsisuusorlu pinngortitap kulturillu akornanni ataqatigiissimanerannik. Tamaanittaaq paleoeskimuut siullit pillugit kulturikkut takussutissanik nassaasaqarpoq saniatigullu aamma

*Amdrup Landimi, Kalaallit Nunaata avannaata kangiani
paleoeskimuut illukoqarfiat (assiliisoq: Claus Andreassen).*

Ullumikkut nunaqarfik Qassiarsuk, Eriup Aappalaartup nunaateqarfigisimasaani Brattahlid-imiippoq. Qallunaatsiaat nunaatillit illukui oqaluffiusimasorlu assip qeqqani takuneqarsinnaapput (assiliisoq: Susan Barr).

takussutissaqarpoq ullumikkut inuit, thulimiut siuaasaannut tunngasusilinnik, taakku ullumikkut kalaallit siuaasaasa siulii ukioq 1100-p missaani Canadamiit nunasiartorsimapput kingornalu Kalaallit Nunaanni sineriak tamakkerlugu siaruarsimallutik. Nunami allanngutsaaliukkami ukiunit kingusinnerusuneersunik takussutissaqarportaaq, tassa qallunaat norgimiullu piniariartarfinnik ingerlassisimanerisa kingunerinit aammalu Sorsunnersuup kingulliup nalaani amerikkamiut tamaaniissimanerannut takussutissat.

Nunamut allanngutsaaliukkamut angalanissat tamarmik Kalaallit Nunaanni Namminersorullutik Oqartussanit akuerisimaneqareersimanissaat pisariaqarpoq, ullutsinni ilisimatusarlutik angalasartut tamaani nunarujussuarmi inoqanngivissumi angalasuunerusarput. Qularnanngivissumik, ukiut ingerlaneranni, aningaasarsiutitut atorineqalernissaa ilimanarsinnaavoq, kulturimut tunngassusillit nunap isikkui immikkoorluinnartunik misigisaqarfissatut piukkunnaateqarmata.

Kalaallit Nunaanni Narsarsuup eqqaaniittoq alla kulturimut tunngasut pillugit takussutissartalik asseqanngitsoq tassa Brattahlid, ukioq 985-mi qallunaatsiaat Erik Aappalaartoq siulersortigalugu

nunaliffigisimassa at kingusinnerusukkullu aamma tassanngaaniit vikinngit Amerikalialutik aallarsimapput. Ullumikkut illukoqarfik nunaqarfimmit Qassiarsummik ungalusimaneqalersimavoq, taamaanneralu eqqaassutissat itsarnitsat atatiinnarneqarsinnaanerannut iluaqutaaginnarneq ajorluni. Qallunaatsiaat oqaluttuarisaanerannut tunngassuteqarnera pissutigalugu taanna ukiut tamaasa tusindtilippassuarnik takorniarfigineqartarpoq. Kalaallit Nunaata Katersugaasiviata ukioq 2000 illukoqarfiup aserfallatsaaliorneqarnissaa illukoqarfiullu eqqaatigut aqqutissanik pilersitsinissat pillugit suliaassat aallartippaat. Tummarfiliortoqarsimavortaaq, illukut aqqusaartorlugit angallanneq pinaveersinniarlugu.

Islandimi nunaateqarfik ukiunit akullerneysorq

Naasorissaasut illukoqarfiat Keldur, Islandip Kujataani Rangárvallasýsselip eqqaaniittoq kultureqarnermut tunngasutigut imaannaanngilluinnartuuvoq, tassani illuliaasimasut illukoqarfiillu 30-vit, sanaartorneqarsimapput uani piffissami 1000-1200kut nalaanni aammalu ukioq 1937. Naasorissaasut illukuanni qanganisaanerpaami illuliarsuarmi takisuumi naqqa sananeqarsimavoq issunit ujaqqanillu aammalu nunap iluatigut 25 meterinik takitigisumik qarajaliaqarpoq, pissutsit eqqissisimanannginnerisa

Nunaateqarfiusimasumi Keldur-imi piffissani pingasuni assigiinngitsuni sananeqarsimasut illut pingaarnerusimasut. Saamerlermiit, tassa nutaanerpaaq illu 1937-mi sananeqarssimasoq, qeqqani illu 1800-t ingerlaneranni sananeqarsimasoq, talerperleq tassa illuliaq takisooq ukiuni akullerneersoq (assiliisoq: Thór Hjaltalin).

nalaanni atorneqartarsimasoq qimaaffissatut. Illuliarsuaq takisooq ukiut 1400-1500 missaanni nunguvilluni ikuallassimavoq kingusinnerusukkulli sananeqaqqissimalluni. Taanna naasorissaasut illuat islandimi ukiut akulliit pillugit nalunaarsuutaasarsimasuni arlalinni eqqartorneqartarsimavoq, assersuutigalugu Njals Sagami. Ukioq 1947 Keldur Nationalmuseummimit pisiarineqarsimavoq ukiunilu 1997-2000 annertuumik iluarsaaneqarsimavoq. Massakkut Keldur kikkunnut tamanut ammatinneqanngilaq.

oq aserfallattaalisarneqarpoq, sanaartorneqarsimasullu arlallit ilisimatusarluni aallaavittut atorneqarlutik. Sanaartorfiusimasoq ineriartortitigalugu kulturimut tunngasut eqqaassutissat ataavartinneqarnissat unammillernarpoq.

Rapporti: TemaNord 2005:552 "Kulturmiljøer i Arktis - Prinsipper for bærekraftig forvaltning" www.norden.org/pub/sk/showpub.asp?pubnr=2005:552.
Rapporti/suliaq uani aamma qineruk: www.norden.org/pub

Svalbardimi aatsitassarsiorneq pillugu takussutissat

Ny-Ålesund Svalbardimiittoq qanga aatsitassarsiorfiulluni illoqarfiusimagaluarpoq, aamarutissarsiorfiulluni. Aatsitassarsiorneq aallarnerneqarsimavoq 1916-mi unitsinneqarsimallunilu 1962-mi ajutoortoqarnerup kingorna, inuit 21-vit ajunaarmata. Ingerlatitsinerup nalaani pilersinneqarsimapput qarasaliat arlallit, qimuttuitsut aqqutaat, aqquserngit, ikaartarfiit, umiarsualiviit barakkillu, matuneratali kingorna aatsitassarsiorfiup eqqaa qimanneqarsimavoq massakkulli pikorpassuaqarpoq soorlu saviminikorsuit singarnikut, qisuit seqummakut kiisalu illut qimuttuitsullu sinnikorsui. Ikaartarfiit arlallit aatsitassarsiorfiup eqqaaniittut 1999-miilli iluarsaanneqarsimapput eqqakkallu avatangiisinut ulorianartorsiorfitsisinnaasut piianeqarsimapput. Ullumikkut sanaartorfigineqarsimas

Svalbard-imi aamarutissarsiorfimmik ingerlatsisimanerup nalaanit sinnikut (assiliisoq: Susan Barr).

Unnersuusutit nungusaataanngitsumik nakkutilliinissami

Naalagaaffiit pilersaarutissaat:

- Oqartussaqaarfiit, inatsisit eqqaassutissat eriagineqarnissaanut tunngassusillit pillugit misissortariaqarpaat, oqaaseq kulturmiljø=(avatangiisit kultureqarnermut tunngassusillit pillugit), inatsiseqarnermut ilanngunneqarsinnaanersoq.
- Avatangiisit kultureqarnermut tunngassusillinnut tunngasunik iluarsartuullugu pilersaarussianik suliaqartoqassatinagu, atulersittariaqarput misissuillaqqissaareersimanissat, siumut kingunerisinnaasaat nalilers orneqareersinnaanias-sammata.
- Kulturimut tunngassusillinnut eqqaassutissaqaarfinnut tunngatillugu, takornariaqartitsinermik suliaqartartut tamarmik takornarianik angallassinerni, suliaassamut piukkunnarnerpaaginnarnik, takornarianik angallassisoqartariaqarput.

Nunap ilaanut pilersaarusiassat:

- Nunarujussuarnut pilersaarusiassat aamma nakkutilliinissani pilersaarusiassat ineriartornermut malinnaalluartausariaqarput, maleruagassanillu aalajangersaaffigineqareersimasariaqarlutik, qanoq avatangiisit kultureqarnermut tunngassusillit eqqaassutissaqaarfiit eriagineqarnissaannut ineriartortinneqarnissaannullu tungasunik, ilutigalugu piffiup immikkut issusia, immikkoorutaa, sananeqarqaafiatalu nalaani qanoq sanariaaseqarsimanerinit sunniivigineqatigiisimanerat ataqqillugit.
- Piffinni amerlasuunit orninneqartarfiusuni sulilu annertunerujartuinnartumik ornigarfiusuni, angallannerulernerup kingunerisaanik nungusaataaneq pinaveersaartinniarlugu, maleruagassiortoqartariaqarpoq.

Sumiiffinni pilersaarusiornissat:

- Sumiiffinni oqartussaasut annertunerusumik suliniuteqartariaqarput sumiiffinni inoqarfiusuni, inuiaqatigiit annertunerusumik suleqataatillugillu soqutiginnilersinniarnissaannut.
- Pisariaqartitsinissat tunngavilugit angallaffigeqqusinnginnermut killiffigeqqusiffiliat aalajangersimassut pilersittariaqarput.
- Nunap ilaanut eriagissarluinnartut isigineqartunut orninniarfigineqartinnagit, siumut ornigunniartunut tamanut nalunaareersimanissaat piumasarisariaqarput. Taamaaliornikkut takuneqarsinnaalerniassammata ornigunniat qassiunersut, aammalu taamaaliornikkut ornigunniat nungusaataanngitsumik pissuseqarnissap tungaatigut paasissutissanik pisariaqartunik pilersorneqarsinnaassammata.

Angallannerit nungullarsaataasarmata avatangiisinik nakkutilliisarnissaq pisariaqarpoq

*Arktisimi nunat kulturimullu tunngasusillit,
qanga tikikkuminaatsut, massakkut
angallatit nutaaliat atorlugit
qanillattoruminarsisimapput,
taamaammallu angallanneq
nungullarsaanerillu
annertunerulersimapput. Taamaammallu
pisariaqalersimavoq avatangiisinik
alapernaarsuinissaq.*

Arktisimi pinngortitaq imaluunniit eqqaassutissaqarfik inupparujussuarnik takuniarneqaraannat piffimmut annertuumik nungullarsaataasarpog. Arlalippassuarni naasut annikitsunnguusarput naajartortarlutillu annikitsuararsuamik issortalimmi. Taamaammat mekanikkimik atortorissaatit naasinnaasunut ajorti saataasorujussuupput. Aammattaaq kiatsippiarneq ajormat, naasullu naaffigisinnaasaat sivikeqimmat naasut

pinngoqqinnissaanut ajoqutaallutik. Naasut sivisuumik nungullarsarneqarnermikkut nunguvissinnaapput, taamaatoqartillugulu pinngortitaq neriuilersarpoq nunap nakkakaattoorneranik kingunilimmik pingaartumik sivinganerni.

Aneerta!

Arktisimi pinngortitap alianaannersua inunnillu attorneqarsimannginnera pissutaallutik takornarissanit amerliartuinnartunit kajungigilerneqaleraluttuinn arpoq, aammalu innuttaasut silaannarmi inuuneq pillugu soqutiginninnerat alliartuinnarluni. Islandimi islandimiorpassuit sunngiffimminni qatsissarput, pisullutik angalaarlutik, hesterlutillu, Kalaallilli Nunaanni qimusserluni qamuteralannillu angalaartarnerit nuannarineqartorujussuullutik. Svalbardimi umiarsuarmik angallatit amerliartuinnartut sineriammut tulattalersimapput, ilaannilu takornariat tusindit

Kalaallit Nunaanni Ilulissat Kangerluani kangerlunnguami Sermermiut narsartaanni pisuinnaat aqquaat (assiliisoq: Joel Berglund).

Gravneset-imi Svalbard-imiittumi nunami naasut takornarianit nungusarneqarsimasut (assiliisoq: Kirsti Høgvard).

ataatsikkut nunanut niusarlutik, pingaartumik naasunut qajannartunut ajoqutaasumik.

Tamakku sunngiffimi silaannarmiilluni sammisaqartanerit kinguneraat pinngortitami immikkoortortat eqqaassutissaqarfiillu eqqaat qangaaniit annerusumik nungullarsarneqarsinnaanerulersimanerat. Siuaasat kulturiat pillugit eqqaassutissaqarfiit eqqarsaatigalugit, tammajuitsussaminnik ujaarlertut ajornartorsiutaaleraluttuinalersimmamata.

Arktisimi pinngortitamik eqqaassutissaqarfiusullu taama ilungersuatitsinerup pisariaqalersippaa avatangiisinik nakkutilliisarnissat, taamaaliornikkut oqartussaasut periarfissaqalerniassammata piffissaatillugu angallannerit killilersorsinnaalerniassammatigit, taamaalilluni ajoqusiinissaraluit iluarseqqissinnaanngitsut pinaveersaartinniarlugit. Kisiannimi iluameersumik akilimmik avatangiisit sunniuteqarluartumik nakkutigineqarsinnaanerpat?

Apeqqut taanna akiniarlugu suleqatigiisitaliat, Nordisk Ministerrådip ataani, periaatsit assigiinngitsut avatangiisinik nakkutillinissami atorneqarsinnaasut, piffinni qulini misilerarsimavaat, Kalaallit Nunaanni,

Islandimi Svalbardimilu. Tassunga suliamut atatillugu pilersinneqarsimavoq misissuineri paasisanut immersuiffissaq nutaaq oqaluttuarinnittorlu pissutsit qanoq innerannik nalilersuineri oqaluttuarinnertalimmik, misilittakkallu siulliit immersugassaq atorlugu pitsaasumik inerneqarsimapput.

Misilittaanerit piviusunngortinneri

Kalaallit Nunaanni kultureqarnermut tunngassusilik eqqaassutissaqarfik misissuiffiqineqarsimasooq tassa nunaqarfiusimasooq Sermermiut, Ilulissat kangerluani kangelunnguamiittoq, misissuiffiqineqarsimasut ilagaat. Illukut 20-t sinnerlugit tassani takusassaapput, tamakku pisoqaasuseqarsorineqarput Saqqaq-kulturip ukiut 4000-t matumali siornatigit takkunneranniilli nunaqarfiusimasup qimanneqarsimanerata nalaanut 1850-sit missaanni. Sermermiut ukiut tamaasa takornarianit 10.000-nik orninneqartarpoq, taamallu ornigarneqarnerujussua pissutaalluni eqqaani aqqutissarparujussuit pilersinneqarsimapput. Illukut nuisanersaata eqqaani naasut illukuni nuisanersap eqqaaniittut nungullartinneqarsimaqaat. Sermermiuni alapernaarsuineq pisimavoq titartaanikkut assiliisarnikkullu, illukullu qanoq inneri pillugit misissuilluni paasiniaanermi immersuiffissamut

allaaserineqarsimapput. Massakkut nalilersorneqarpoq Sermermiut qaamataasianit alapernaarsorneqarsinnaanissaat.

Nuna allanngutsaaliukkami, Skaftafell Nationalparkimi, Islandimmiitumiippoq sermeq, qeqertami sermit annertunersaat, Vatnajökul, qaqqallu sulī innermik anitsisartut arlallit. Taanna nuna allanngutsaaliugaq, Nationalparki, piukkunneqarpoq UNESCO-P silarsuarmi qingornutassani pingaarutillut allattuiffiannut ilanngutsinneqarnissaa, taamallu toqqarneqassagaluarpāt, nalunanngilluinnarpoq sulī amerlanernit ornigarneqarlernissaa, aqcutinut kulturimullu tunngasunut nungullarsaataasinnaasumik. Taamaammat avatangiisit pillugit nakkutilliinissat aallartinneqarnissaat pingaaruteqarpoq, taamaaliornikkut piaartumik allannguutaasinnaasut malugineqajaarniassammata, soorlu nunap neriuinera annertunerulersimanersaq. Skaftafell-imi atorneqarsimapput timmisartukkut assilisat, misissuilluni paasiniaanermi immersuiffissat, eqqaassutissaqarfinnik uuttortaaneq, piffinnilu nunap neriuineranit ulorianartorsiortinneqartut assiliortornerinik.

Svalbardimi, Gravnesetimi Spitsberginip avannaata kitaaniitumi, avatangiisinik alapernaarsuilluni sulinerit pisimapput assiliineq timmisartumiillu assiliinerit atortoralugit. Gravnesetimiipput, ukiut 1600-t 1800-llu akornanni aaffattarsimanerup nalaanneersut iliveqarfiit annertunersaat, taakkunani qeqertani annertunerpaat. Eqqaani annertoorujussuarmi naasut nunguvissimapput.

Suleqatigiit unnersuussutigaat, avatangiisinik alapernaarsuineq, taakkunani piffinni quliusuni, ingerlatii narneqassasq.

Ataatsimut tamaasa, ataasiakkaarlugillu isigalugit

Iluarsartuullugu pilersaarusiortuni suliaqarnermi misilittakkat takutippaat, naleqquttuusq avatangiisinik alapernaarsuinerit marluusutigut isigineqarnissaat;

Ataatsimut tamaasa isigalugit, aamma ataasiakkaarlugit isigalugit.

Assigiinngitsorpassuartigut pingaaruteqarpoq piffinni assigiinngitsorpassuarni malinnaaffigissallugu ineriartorneq takusinnaaqullugit anguniakkat pingaartut sumut ingerlanersut. Uani, timmisartumit assilisat qaammataasiallu assilisaat atortorissallugit pitsalluinnartuupput, akisoqalutilli. Amerlanertiguttaaq anguniakkat pitsaasut anguneqarajupput, qanoq innerisa nalilersornerisigut iluarsaallugulu misissuineri immersugassat atornerisigut. Taanna suleriaaseq akikitsuuvq, alapernaarsuineq allanik nakkutilliineri sulianut ilanngullugu suliarineqarpat.

Unnersuussutigineqarpoq ataasiakkaarilluni alapernaarsuinnissat piffinni annikinnerusuni amerlasuunillu ornigarfigineqartuni ingerlanneqartarnissaat. Assiliisarnerit, pingaartumik assit tredimensionelinngorlugit suliarineqareernikkut pitsaasuupput atortorissallugit.

Naammaginnartumik pinngortitamik eqqaassutissaqarfiusunillu alapernaarsuinnissani, Kalaallit Nunaanni, Islandimi, Svalbardimilu ullumikkumiit aningaasatigut atortagaannit, annertunerujussuit aningaasat, pisariaqartinneqassapput. Suleqatigiisitaliallu inassutigaat, avatangiisinik nakkutilliinerup tungaatigut ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu siunertarisanik, oqartussaqaarfiit, periaatsinik ineriartortitigalugillu pitsanngorsaataasinaasunillu aalartitsissasut.

Rapporti: TemaNord 2003:530 "Miljøovervåkning av ferdselsslitasje – Grønland, Island og Svalbard." www.norden.org/pub/sk/showpub.asp?pubnr=2003:530. Rapporti/suliaq uani aamma qineruk: www.norden.org/pub

Skaftafell-ip eqqaani angallafigineqarnerata kingunerisaanik nunap neriuinera annikillisarneqarsinnaavoq aalajangersimasumik pisinnaat aqqusinniomerisigut (assiliisoq: Chas Goemans).

Avatangiisit nakkutigineqarneranni periaatsit

Avatangiisinik alapernaarsuineri periaatsit atorneqarajunnerit tassaapput piffimmi assiliisarnerit, timmisartumit assiliisarnerit kiisalu satelittit assilisarisartagaat.

Nunap ilaa akuttunngitsunik assilineqartarpat, assit assersuuneqarsinnaapput avatangiisit pissusaat allanngorsimansoq paasinarsisinniarlugu. 3 deminsiunellit assit atortoralugit ulluttinni periarfissaqarpoq piffiit pillugit assiliornissaq.

Timmisartumiit assiliisarneq nunarujussuarnik nakkutilliinerni sakkoq pitsaalluartuuvoq, pingaartumik infrarødimik (qalipaate aappalaartup ataani isaannarnik takussaangitsoq) assilisat piukkunnartuupput ersersinniaanni naasoqarnerata allanngorsimanerani. Ukiut kingulliit ingerlanerini periarfissaqalersimavoq timmisartut suluusallit mikisuararsuit atortorinissaat, taakku misiginiutinik atortorissaaruserneqarsinnaapput, taamaalilluni periarfissarpassuaqalersitsillutik.

Qaammataasiat assilisaat atortorissallugit piukkunnaateqarput nunap annertuup naasoqarfillu nakkutilliinissami annertoorujussuarmik nunamik assiliornerni, ukiullu kingulliit ingerlanerini qaammataasianit nutaalianit pineqarsinnaalersimapput erseqqissorujussuit meterit tallimat tikillugit assilisat. Tamakkunani assilisani assersuutigalugu nalunaarsorneqarsinaapput nakkutigalugillu qangarsuaq aqqaasarsimasut.

Avatangiisini nungusaataannngitsumik ilisimatusarneq

Arktis, nunat assigiinngitsut akornanni silaannaq, avatangiisit, geologi, pinngortitamillu pissamaatit pillugit ilisimatusarnermi pingaarutilimmik inissisimavoq, ilisimatuummik periarfissaqarmata, inunnik tikinneqajuitsuni, ilisimatusarsinnaallutik. Ilisimatusarneq annertooujussuarmik eqqumaffigineqarpoq taamaammallu taamak suliaqartarnerit nungusaataannngitsumik ingerlanneqartarnissaat piumasariaqarluni.

Ilisimatuut, Kalaallit Nunaanni, Islandimi Svalbardimilu, akutunngitsunik avasissuujussuarni tikikkuminaatsunilu suliaassartik ornillugu suligajupput, kisiannili avatangiisit tungaasigut allanit kusanassutsimikkut asseqanngilluinnartuni ajortijasuummatali avatangiisit illersorneqarnissaat pillugit annertooujussuarmik piumasaqarfiusuni. Isorartunerujussua, silallu allanngoriataartarnera allanillu angallatissaqannginneq imaluunniit allanik atortorissaarutissaqannginneq pissutigalugu, ilisimatuut amerlanertigut angallanneqartariaqartarput helikopterit, nunniutit nunakkoortartut imaluunniit umiarsuarsuit atortoralugit. Taamak oqimaatsigisut atortorissaarutit avatangiisinut ulorianartorsiortitsisinnaapput, soorlu uuliaarluaarnikkut imaluunniit nunniussuit nunatamik aserorterisinnaanannerannik, oqinnerusunut atortorissaarutitut sanilliullugit, tamakkuli atortorineqarsinnaapput tikikkuminarnerulaani.

Ilisimatusarneq annertuumik isummernerup tungaatigut sunniuteqartarpoq, aamma ilinniartitaanerup tungaatigut inuiaqatigiillu tamakkerlugit eqqarsaatigissagaanni, taamaammallu ilisimatuut annertunerusumik mianersonerusariaqarput avatangiisinut tunngasunut akisussaaffimminnut. Pingaaruteqarportaaq ilisimatusarnerup avatangiisit ilisimatusarfigineqartut allanngortissanngikkai.

Suleqatigiisitaliat Nordisk Ministerrådip ataani ilisimatuut pillugit pissanganartut arlallit misissorsimavaat, soorlu

suliffeqarfiit, pisortaqaqarfillu suleqataasartut, avatangiisit qajassuunneqarnissaat pillugit ataqatigiisaarisarnerni ilisimatuut suliaassaq tikillugu suliaqaleraangamik naapittagaat. Siunertalimmik pissanganartut tungaasigut sulinikkut suliaassaq tikillugu ilisimatusarnermi ilinniartitsisarnermilu avatangiisit tungaatigut ajorsaataasinnaasut millisinneqarsinnaassapput.

Ataatsimut isiginnilluni pilersaarusiorneq

Pisariaqanngitsumik ajortisaanissat pinaveersaartinniarlugit pisariaqarpoq anguniakkat pingaarnersiorlugit pilersaarusiortariaqarnermik avatangiisillu nalilersorneqarnissaannik, suliariniakkap aallartinneqannginnerani. Taanna ilutigalugu pilersaarusi at assigiinngitsut ataqatigiissaarnerisigut suleqatigiiaat arlallit periarfissaqalersinnaapput paasisimasamik tungaatigut paarlaaqatigiittarsinnaasapput avatangiisinik ajortisaanissaq oqimaatsunillu atortorissaaruteqarnissat pinaveersaartinniarlugit. Tassunga atatillugu sulianut tunngasut pillugit toqqorsivimmik (database) ivertitsisoqartariaqarpoq, immikkoortortaqaqfik tamaat eqqarsaatigalugu. Taamaallunilu nunarujussuit taamak suliffigineqartartut nungusarneqarnerat millisinneqassalluni atortorissaarutit aalajangersimasuni atulernerisigut.

Piumasariaqartussatut killissat

Ilisimatuut suliffigisartagaanni, inatsisit avatangiisinut tunngassusillit amerlanertigut paasiuminaakajuttarput. Taamaammatt ilisimatuunut ilinniarnertuunullu atuisuusunut pingaaruteqarpoq qularnaassallugu paasiuminartunik paasissutissaqartinnissaat, suut ileqqoreqqusaanersut maleruarsinnaaniassammatigut. Aammattaaq oqartussaqaqarfiit aaqqissuuisariaqassapput avasissumi innarlerneqanngitsuni ilisimatusarnissami akuersissutissanik allaffissornikkut pitsaannerusunik eqaannerusunillu periaasissanik pilersitsisariaqassapput.

Avatangiisit pillugit ilisimasat

Suliffik tikillugu suliaqarnermi tamakku avatangiisit tungaatigut mianersuussinissamut tunngasutigut apeqqutaassaaq piffiup eqqartorneqartup qanoq qajannartigissusia. Amerlanertigut paasissutissat

Nunap naasui ajoqusinginniassammata ujaraannarmi suliaqartut inaat (assiliisoq: John Frikke).

Lastbilinik angallassineq tuminitssissarpoq. Ataani takuneqasinnaavoq tumit tammartinniarsarineqartut (assiliisoq: Snorri Páll Snoraason).

Arktiskimi ilisimatusarnek silarsuaq tamaat eqqarsaatigalugu pingaaruteqarpoq

Nunat assigiinngitsut akornanni arktisimi ilisimatusarnek soqutigineqaleraluttuinnarpoq, pingaartumik pinngortitami pissuseqatigiinnerit(økologi), avatangiisit,silaannaq geologilu pillugit ilisimatusarnerit eqqarsaatigissagaanni.

Pinngortitami ataqatigiinnerit aammalu pinngortitat inuunerannut tunngasut Arktisimi ajornaatsuararsuupput inunnit attorneqangaatsiarsimanatik taamaammallu piukkunnarlutik tunngaviusumik pinngortitami ataqatigiinnerit pillugit misissuinissanut. Qanoq innerisa ingerlattarnerisa soorlu immakkt,sikukkt silaannakkullu nukiit ingerlaartarneri silarsuarmi silap qanoq inneranut pingaaruteqarluinnartuupput. Svalbardimi Kalaallit Nunaannilu takuneqarsinnaapput Silarsuup pinngorneraniilli ujaqqat pinngoriartorsimanerisa qanoq ukiut ingerlanerini pinngoriartorsimanerisa takussutissartai, tamakkulu pinngortitap sanai takujuminartuupput pissutaalluni sanngooq naasullu qaaniitut annikitsunnguummata. Avatangiisit pillugit ilisimatusarnermi Arktis qitiulluni pingaaruteqarpoq paasinissinnaanermut qanoq avatangiisinut ulorianaatillit toqunartut ingerlaartarnerinut qanorlu ungasissorujussuit eqqarsaatigalugit mingutsitsisarnerit pisarnerinut.

Kalaallit Nunaanni Sermersuaq, 3 kilometeritut issutigisoq, nunarsuup affaani avannarlermi asseqanngilluinnartuuvoq. Tassani qillerisoqarsimaneratigut datalu atorlugu eqqorluartumik takuneqarsinnaalersimapput Nunarsuup klimaa nunarsuullu silaannartaa kemia ukiut 130.000 kingulliit ingerlaneranni qanoq issimanersut.

Islandi qeqertaavoq innerup anitsineranit pinngorsimasooq ungasissorsuunngitsukkt, qitiusumillu pingaaruteqarpoq nunat ingerlaarsimanerisa innermillu anitsisarnerit pillugit paasiniaanermi aammalu pinngortitap pinngorsimanerani pissutsit periarfissiilluarput nunap iluanit kiassarnissamut nukit pillugit ineriartortitsinissami. Tamatuma saniatigut takuneqarsinnaavoq pinngortitap neruienera silarsuarmi allanit ingerlanera sukkanerunera takuneqarsinnaammat, taamaammallu Islandimi neruienermut tunngasut pillugit nunat assigiinngitsut akornanni siuarsimanersaapput.

Svalbardi pinngortitat inuunerannut tunngasutigut issittoqarfiusuni pisuujunersaavoq, sermillu nakkakaavia imartanut allanut sanilliullugu silarsuarmi nakkakaatitsisarnersaalluni. Svalbardi arsarnerit pillugit ilisimatusarnikkut qitiusutut inissisimavoq, qeqertallu nunat issittoqarfiit aqutigalugit piukkunnarlutik satelittinit datanik tigooqqaanissami. Naggataatigullu Svalbardimi geologimik tunngasutigut assigalugit pissutsit imaqarfiit qanigisamiittut, taamaammat soqutiginarluni oliamik qinerlernerimut tunngatillugu.

pisariaqartinneqartut pigineqarneq ajorput, imaluunniit sumi nassaasaanersut ilisimatuut nalusarlugu. Taamaammat paasisimasat attuumassuteqarsinnaasut pillugit toqqorsiviliornissaq (databaser) pisariaqarluinnarpoq, taakkunaniissallutillu paasissutissat pisariaqartinneqartut avatangiisinut tunngassusillit pillugit qanorlu atsigisumik artorsartin neqarsinnaanernik paasissutissanik imaqaassallutik, ilisimatusarnermi soqutiginarsinnaasunik.

Suliassaq tikillugu suliagarnek

Suliassaq tikillugu suliagarnermi aalajangersimasumik pissuseqartarnerit pitsaaqutaasinnaapput avatangiisillu ajortisannginnissaannut millisaataasallutik. Teknologimut tunngasut pitsaanerpaat atoruminarnerpaallu atortoralugit ajornanngilaq angallannerup kingunerisaanik ajortisaanerup milliserujussuarnissaa, angallassisarnerillu sapinngisaq naapertorlugu ingerlaatinneqartariaqarlutik piffissani ajoqusiisinnaanermut annikillisaanerusuni aammalu pisariaqarlutik aqutissatigut allatigut ajoqusiinissaraluaq pinaveersaartinniarlugu. Uumasut pillugit suliassat tungaatigut

nalilersoqqissaartariaqarpoq periaatsit allaanerusut sumiiffiilluunniit allat atorneqarsinnaanersut, kiisalu ukiup qanoq ilinerani taamaaliortoqassanersooq uumasut inuunerannut ajoqutaanngitsumik. Naggataagullu igitassat mingutsitsisinnaanerullu tungaasigut nungusaataanngitsumik periaaseqartarnissat unammillerfissaapput.

Rapporti: TemaNord 2005:547 "Forskning uten spor"
www.norden.org/pub/sk/showpub.asp?pubnr=2005:547.
Rapporti/suliaq uani aamma qineruk: www.norden.org/pub

Satelittimut atassuteqaat aavermut assaammik ikkunneqartoq (assiliisoq: Mario Acquarone).

Naaligaatip isua satelittimut atassuteqaatertalik (assiliisoq: Jørgen Søholm).

Unnersuussut: Arktisimi pinngortitaq pillugu sulisussanik ilinniartitsinissaq

Pinngortitaq pillugu ilitersuussisartut, inuiaqatigiit akornanni pinngortitamut tunngasut pillugit eqeersimaarneruler nissaq, aallarnersinnaavaat, aammalu peqataaffigisinnaallugu takornariat amerliartuinnarnerinik pinngortitaq eqqaassutissaqarfillu pisariaqanngitsumik ajortisarnissaat. Taanna tunngavigalugu unnersuutigineqarpoq, nunani avannarlerni, pinngortitaq pillugu ilitersuussisartut, takornarianik angallassisartut allallu pinngortitaq pillugu ilitersuussisartut ilinniartitaasalernissaannik, pilersitsisoqassasoq.

Pinngortitaq pillugu ilitersuussisartut assigiinngitsorpasuaarnik sammisaqartarput. Avatangiisit, oqartussaqaarfiit, piffinni inuiaqatigiit takornariatartullu akornanni ataqatigiissutaapput, pinngortitarlu uumassuseqalersittarpaat pinngortitaq pillugu oqaluttuarisaaneq, kulturi, pinngortitamik nakkutilliinissaq nungusaataanngitsumillu ineriartortitsinissaq pillugit, ilisimasaminnik tunniussisaramik. Piffinni arlalippassuarni aamma pinngortitaq pillugu ilitersuussisartut nunap ilaani pinngortitaq nakkutigisarisarpaat eqqaassutissaqarfillu aserfallatsaaliorneqarneri suliarisarlugit.

Islandimi, ukiut qulikkaar pingasut kingulliit, pinngortitaq pillugu ilitersuussisartoqarneq sungiusimaneqareerpoq, nunanilu allanngutsaaliukkani allanilu eqqissisisimatitaaffinni pinngortitap illersorneqarnissaanut pingaaruteqartorujussuullutik, aamma takornariaqartitsinermik suliaqartartut annertunerujartortumik pinngortitaq pillugu ilitersuussisartut atornerujartuinnarpaat, takornariatartut pinngortitanut illersuinissamut tunngasunut soqutiginnileriartuinnarnerisigut. Islandimi pinngortitaq pillugu ilitersuussisartut suliarinerusarpaat paasisitsiniaanerit nakkutilliinerillu, kisianni aamma nunami eqqissisisimatitaaffiusuni ajunaartoqassagaluarpas, isumannaallisaanermi apeqqutinut tunngasut suliarisarpaat. Miljøstyrelsen akisussaaffigisaanik

120-nik timinik sivilisussilimmik kursuseqartinneqarlutik ilinniartitaasarput.

Kalaallit Nunaanni pinngortitaq pillugu ilitersuussisartoq ataaseq Nuummi ukiut pingasut sulisimavoq pingaartumik suliaqarneq. Iluarsartuullugu pilersaarusiukkanik suliaqarneq. Iluarsartuullugu pilersaarusiorluni suliaqarneq amerlanerpaat iluatsilluarsimapput, pingaartumik iluatsilluarsimallutik meeqqat pinngortitamiiititigalugit ilinniartitsisarnerit. Taamaammat Nuummi aqqisussisimaneq ingerlatiinnarniarneqarpoq, aamma naatsorsuutigineqarpoq Kalaallit Nunaanni kommuunini arfineq marlunni pinngortitaq pillugu ilitersuussisartunik atorfinitsitsisoqarnissaa 2006-mi. Pilersaarusiartoqarpoq nuna tamakkerlugu pinngortitaq pillugu ilitersuussisartunik ilinniartitsisalernissap pilersinneqarnissaanik. Nuummi pinngortitaq pillugu ilitersuussisartoq, Danmarkimi Orpippassuaqarnermut-Pinngortitaqarnermullu Styrelsen ataani, 504 timit atorlugit ilinniartinneqarsimavoq.

Svalbardimi pinngortitaq pillugu ilitersuussisartoqavinnigilaq, pitsaasumilli misilittagaqarfigaat "Takornarianik angallassisarnermut angalaartunillu angallasassisartunut sungiusaasarnernut", nungusaataanngitsumik pinngortitap tungaanut eqqaassutissaqarfinnullu pissuseqarnissaq sungiusaasarnerni ilaatinneqarluni assigalugit isumannaallisaaneq suliaqarnissamullu qanoq piukkunnartigineq. 2006-mi ammarneqassaaq pulaartarfigisartagassaq centeri, "Svalbardporten", Longyearbyen, tassani qitiutillugit takutinneqassapput pinngortitamut eqqaassutissaqarfiusunullu ilinniutissatut paasisutissat.

Naak pinngortitaq pillugu ilitersuussisusarnernik atortoqartarneq Islandimi, Kalaallit Nunaanni Svalbardimilu assigiinngissuteqaraluartoq taamaattoq assigiissuseqarpoq, taannalu tunngavigalugu suliaqatigiissitaliat Nordisk Ministerrådip ataaniittup immikkoortortaqarfiit pingasut toqqarsimavaat, arktisimut tunngatillugu pinngortitaq pillugu ilitersuussisartoqarnerup

Island-imi Thingvellir-ip saniani nassuiaasoq (assiliisoq: John Frikke).

Kalaallit Nunaanni Illoqqortoormiunut qanittumi, Vikinngit Kangerluanni, sermit iigartartut qanillillugit umiatsiamit pullattakkaminngaaniit misissualaarneqarsinnaapput (assiliisoq: John Frikke).

Pinngortitat pillugit ilitersuisuusartut quppersagassaat

Qanoq pitsaassusilimmik Arktisimi pinngortitap tungaatigut ilitersuisoqassava? Aamma paasisitsiniaaneq qanoq uumassuseqarlunilu soqutiginninnerulersitsissava? Massakkut pinngortitaq pillugu ilitersuisuusartut isumassarsiorlutik qupperaasinnaapput quppersagassatut siunnersuummi taaneqarsimasumi “Pinngortitaq illit suliffigivat”, downloaderneqasinnaasoq uani www.norden.org. Tassani naqissuserneqarsimavoq, pitsaasumik pinngortitaq pillugu ilitersuilluni ilisimasanik tunisarnarup inuit misigissussaannik, maluginiagaannik misigisaannullu pinngortitamut tunngasunut ataatsimuulersitsisartaq.

Aamma isumassarsiffissarpassuarnik ilaqarpoq. Ilagaat piareersarluarsimanissaq suliffigisamullu tunngasunut ilisam asaqluartaunissaq, aammalu periarfissaqartissallugu tassanngaannaq periaarsinnaanissamut nukissaqarnissaq. Tassanngaannaq nattoralik timmisooq takoriataassagaluaaraanni, taava taanna periarfissaq atorluarneqartariaqarpoq, naak pinngortitaq pillugu ilitersuisartaq allat eqqartussallugit pilersaarusioreersimagaluartaq. Siunnersuut alla pitsaalluinnartaq tassa, oqaluttuanik oqaluttuussisinnaneq, aalajangersimasuinnaanngitsunik, pingajussannillu oqallitsitsisinnaneq. Quppersagaq paasisassarpassuarnik imaqarpoq, imaqlunilu oqaluttuanik oqalungiusinillu Kalaallit Nunaaniit, Islandimiit, Svalbardimiillu, pinngortitaq pillugu ilitersuinerup uumassuseqalersitsisinnasunik.

pitsanngorsarlugu ineriartortinneqarfissaannik.

Ilinniartitsisarnissat annertuumik qaffasitsinneqarnissaat

Suleqatigiissitaliat unnersuusutigaat, ataatsimoortumik arktisimi pinngortitaq pillugu ilitersuisuusartunut, takornarianik angallassisartunut, orpippassuaqarfiusuni paarsisuusartunut atortorissaarutinillu suliaqartartunut, Islandimi, Kalaallit Nunaanni, Svalbardimi Nunanilu Avannarlerni issittoqarfiusuni tamani, ilinniartitseqqittal ernissanik pilersitsinissaq. Taamak ilinniartitseqqinnissat naalagaaffinni ataasiakkaani ilinniartitsisarnernut tapertaassaaq arktisimilu pinngortitalerinerup tunngasunik, avatangiisinut tunngasunik kultureqarnermullu tunngasunik, nunarsuaq tamakkerlugu naleqqiusinnaanissaanik, ilisimasaqartitsilerlutik. Ilinniartitsinissaq qaffasissuusaq, ilinniartitsisussallu ilisimatuut ingerlatitsinermilu suliallit akornaninngaaneertariaqlutik.

Ukioq 2007 naatinngu aalajangersimasumik siunnersuutissaq suliarereersimasariaqarpoq, ilinniutissat qanoq imaqassanersut, qanoq aaqissuusaasanersut qanorlu aningaasalersorneqarnissaat ilanngullugit, taava Nordisk Ministerrådet isummerfigineqassaaq.

Internetti atorlugu paasissutissat

Suleqatigiissitaliat unnersuusutigaat aamma pilersitsineqarnissaa paasiniaasarfissamik web-imik pinngortitaq pillugu ilitersuisuusartunit, Arktisimi atorneqarsinnaasumik, pinngortitaq pillugu ilitersuisarnerni paasitsitsiniaasarnernilu allattuiffigineq arsinnaallunilu allannullu paasissutissanik ingerlatiffsissamik. Tassunga atatillugu aamma misissortariaqarpoq, tunngavissaqarnerisooq Arktisimi, paasiniaasarfissamik ataavartussamik, pinngortitaq pillugu ilitersuinerup

Takornariat eqimmattat Island-imi qaqqat qutaarluusut alutorigaat (assiliisoq: Jens Muff Hansen/Naturplan).

Phippsøya-mi, Svalbard-imiittumi aarrit tikeraanit qanillineqarsinnaapput (assiliisoq: Marie Lier/Naturplan).

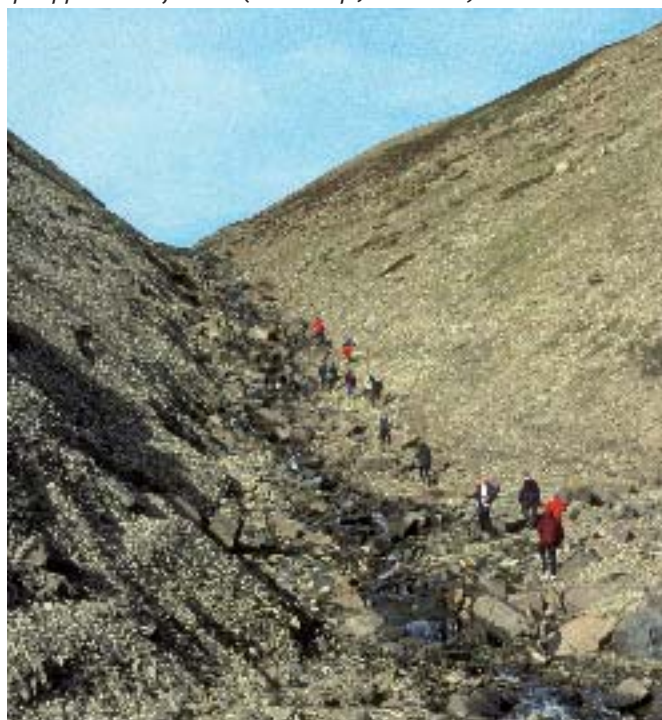
tungaatigut misilittakkanik, paarlaassuiffiusinnaasumik pilersitsinissamut pisariaqartitsisoqarnerseq.

Arktiskimi pinngortitamut tunngatillugu ulloqarnissaq

Naggataasumik unnersuusut tassaavoq Arktisimi atulersinneqassasoq ulloq pinngortitamut tunngatitassamik, økologiskimik Arktisimi Nunanilu Avannarlerni kialaarnerusuni ataqtigiissutit ersersinniarlugit. Temat makkuusinnaapput, assersuutigalugit, inuk pinngortitami, mingutsitsisarnerit, inuussutissat uiguleriiaat, klima, imeq geologilu. Aammattaaq periafiusinnaavoq, atuartut assigiinningsut nunani avannarlerneersut pinngortitaaq Arktisimi pillugu suliaqarlutik, ulloq pinngortitamut tunngatitami naammassisassami. Ulloq nalliuttittariaqarpoq upernaleqqaarfimmi ulloq martsip 30-ani, pissutigalugu Seqernup avannaarsuani inuunermut pingaaruteqarluinnartuummat.

Rapporti: *in press* "Din arbetsplats är naturen. En handbok om naturvägledning för naturvårdare och guider i Arktis." Rapporti/suliaq uani aamma qineruk: www.norden.org/pub

Kalaallit Nunaanni Kap Stewart-ip qanittuani takornariat qooqqukkut majuartut (assiliisoq: John Frikke).

Avatangiisit pillugit atuartitsissutigineqarneratigut kingunerisinnaavaa avatangiisit pillugit eqeersimaartoqalernerulernissaq

*Atuartitsisarnerit, avatangiisit nunani
issittuni pissutsit pillugit, aammalu
qanoq inuit pinngortitallu akornanni
ataqatigiinnerat pillugit, pitsaasumik
siunissaq eqqarsaatigalugu
iluanaarutaassapput, meeqqat
alliarturnerminni
sungiutereersinnaammassuk avatangiisit
tungaaticut eqeersimaarnissaq,
siuaasariinnut siullernut assersuutigalugu.
Periarfissaq taanna, Kalaallit
Nunaanni, Islandimi Svalbardimilu
ammaasiffigineqareerpoq, piareersaatitut
sammisaqarnikkut.*

Meeqqat atuarfii pingasut, Kalaallit Nunaanni, Islandimi marluk, Svalbardimilu ataaseq peqataasimapput, piareersaatitut sammisaqarnissami taaneqarsimasumi “Nunani issittuni avatangiisit pillugit atuartitsineq”. Siorneraq unaasimavoq, immikkoortortaqrarfiit akornanni suleqatigiinnissaq, pinngortitamut kulturimullu tunngassusillit eqqaassutissaqarfinnullu tunngasut, meeqqat nalunnginnerulerniassammatigit.

Avatangiisit, nassuiarneqarsimavoq “inuup pinngortitallu sukkulluunniit sunniivigeqatigiittarnerat”, aamma sammisaq “Arferit aaffanniarnertu”, taakku aallaqqaataasussatut qinnerneqarsimapput atuarfinni faginut arlallinnut tunngasumi suliaqarluni misilittaanerni, fagillu soorlu pinngortitalerineq, biologi, oqaluttuarisaaneq, inuiaqatigiinnut tunngasut pillugit

Meeqqat Kangillinnuarmit puisip neqaanik ussiisut (assiliisoq: Isaavaq Petrussen).

Island-imi atuartut atuaqatigiit ataatsit avatangiisit pillugit atuartinneqartut (assiliisoq: John Frikke).

fagit allallu fagit nutaaliorsinnaanernut tunngassusillit ilaatinneqarsimapputtaaq.

Ilinniartitsisut 11-t atuartullu 200-t iluarsartuullugu pilersaarusiarnut suliaqarnermi peqataasimapput. Soqutiginninneq annertoorujussuusimavoq, aamma atuartitsineri ingerlassinerit iluatsilluartumik nunat ataasiakkaat iluanni naammassineqarsimapput, atuartut, nunamik najugaqarfigisamik kulturikkut oqaluttuarisaanera pinngortalerinermilu oqaluttuarisaanerup arfanniarnermut atassuteqarneri pillugit, misissuisimanerisigut. Atuarfilli, kissaatigineqarsimagaluartoq, nunat akornanni suleqatigiinnissaq, naammassisinnaasimanngilaat, taamaaliorsimasuugaluarpata atuartut paasisinnaalersimagaluarpaat assigiissutit assigiinngissutsillu arfanniartarnerup oqaluttuarisaanera pillugu Kalaallit Nunaanni, Islandimi Svalbardimilu.

Piareersaatitut sammisaqarsimaneq tunngavigalugu suleqatigiissitaliap assigiinngitsut unnersuussutigai, nunat akornanni siunissami Arktisimi atuarfinni piareersaatitut sammisaqartarnissani, nunat akornanni suleqatigiinnerit nukittorsaatissaannik.

Atuarfiit saaffigineqartinnagit, najoqqutassamik sanasoqartariaqarpoq piareersaatitut sammisaqarnissaq qanoq ingerlanneqassanersoq, suna anguniarneqarnersoq, qanoq imaqassanersoq, pisinnaatitaaffiit, aningaasartuutillu qanoq killeqassanersut. Ilinniartitsisut sulinissaannut oqilisaassunniarlugit qulakkearniarlugulu suliassamut pikkorissuseqarnissaat, pilersaarusiarnik atuartitsineri atortussianik piareersaasoqartari aqarpoq, isumatusaarnerussaarlutik ilinniartitsisut aallarniisaataasumik paasiniaaqatigillutik (seminar) naapeqatigiissinnaanissaannut aningaasanik immikkoortitsinissaq, taamaaliornikkut ilinniartitsisut periarfissaqalissapput immikkortortaqaqfinni allani naapeqatigiisinaallutik inuttut, suleqatigisinnaasaminnullu nassaarlutik. Aammattaaq aningaasartuutissat tungaatigut killileereertariaqarpoq, atuarfiit immikkut aningaasartoqqunagit, nunat avannarlarni projektinut ilaasarnissaminni, ilinniartitsisullu oqilisaaffigalugittaaq immikkut suliaqarnerat pissutigalugu.

Siunissami atuarfinni iluarsartuullugu pilersaarusiarnik suliaqarnissat ukiut atuarfiusut marluk ingerlanerini

Svalbard-imi Smeerenburg-ip eqqaani kissarsuutip orsunik uutsiviusarsimasup sinneri (assiliisoq: Marie Lier/Naturplan).

ingerlanneqartariaqarput, ukioq siulleq ilinniartitsisut akornanni aqqissuussinernut suleqatissanillu pilersitsinernut atorneqassaaq. Iluarsartuullugu pilersaarusiortuni suliaqarnissani atuarfiit gymnasiallu, siullermik misiliinerninngaaniit peqataaffigineqarnermit, amerlanerusut peqataatinneqarnissaat pisariaqarpoq, aamma pisariaqarpoq suliaqarnermi assigiimmik

naammassisaqarnissaq anguniartariaqarpoq, assersuutigalugu, hjemmesideliorluni. Suleqatigiinneq nukittorsassavaa nunanillu avannarlerninngaaniinneq naqissuserlugu.

Rapporti: TemaNord 2003:538 "Miljøundervisning i Arktis" www.norden.org/pub/sk/showpub.asp?pubnr=2003:538.
Rapporti/suliaq uani aamma qineruk: www.norden.org/pub

Aaffanniartarnerup oqaluttuarisaanera tigusiiffigilaarlugu

Ukiut 1600-kut ingerlanerani Europaminngaaniit Amerikaminngaaniillu aaffanniartartut aallartissimapput Islandip, Kalaallit Nunaata Svalbardillu eqqaanni, aaffanniartalersimagamik. Islandip eqqaani, siullermik arferit soqqallit, kingornalu arferit minnerit, ukiut hundredit tullisa ingerlaneranni ikilisarneqarujussuasimapput, tunisassiorlunilu aaffanniartarneq 1986-mi unitsivinneqarsimavoq.

Kalaallit Nunaanni aaffanniarneq annertunerpaasimavoq 16. hundredikkut ingerlaneranni, europamiut aaffanniarisaasaat annertoq kalaallit qajaannarmik piniarisaannit akerliunerujussuulluni. Qilalugarniarneq, qilalukkamillu qernertamik tuugaalimmik piniartarneq sulit Kalaallit Nunaata kitaani avannaani pingaarutilerujussuuvog.

Svalbardip eqqaani aaffanniarneq aallaqqaataani iluanaarfiusimaqaaq, taamaanneratalu kingunerisimavaa, kikkunnit piniariartarfiit nakkutigineqassanersut isumaqatigiinnginneqalersimalluni. Aaffanniaqqaarfiup siulliup nalaani, nunami arferit orsuat uunneqartarsimavoq, kissarsuuterpassuit igarpassuillu qimaannarneqarsimapput, ullumikkut kulturimut tunngasunut eqqaassutissatut.

Svalbard-imi ilivetoqaq aaffanniaqarallanneraneersoq (assiliisoq: John Frikke).

Atuarfiit pingasut misilittagaat

Ukaliussap atuarfia, Nuummiittoq, Kalaallit Nunaat: 9. klassip ataatsip iluarsartuullugu pilersaarusiassamut suliaassamut 30 timit atorsimavaat, ukkatarinerullugu aarrit biologiit. Naammassissat ilagisimavaat assilialianik atuarfiup torsuusarsuini takutitsineq. Atuartut paasisassat assigiinngitsut nassaarisimavaat internetti atuakkallu atorlugit, aamma pulaarfigisimavaat Nuummi avatangiisit pillugit siunnersorti, Kalaallit Nunaanni arferit pillugit nutaanik paasisaqqarfik. Atuaqatigiit, Islandimi Svalbardimilu atuaqatigiinnik atassuteqarfeqarsimapput, kisiannili suleqatigiinnivik pilersinneqarsimanngilaq. Ilinniartitsisuat naliliisimavoq, iluarsaallugu pilersaarusiassat suliaassat taamaattut, meeqqat ineriartornerannut pitsaaqutaasut, uparuarsimalluguli, pitsaasumik nunani allani atuartunut, atassuteqarfissanik pilersitsiniarnermi, IT-mut pissutsit ajortut, akornutaasimasut.

Grunnskólinn, Neskaupsstað, Islandimi: 6. klasse ataaseq 7. klassilu ataaseq iluarsaallugu pilersaarusiassamut suliaassamut peqataasimapput, atuartitsineq aqquissuunneqarsimalluni sapaatip akunnera tamaat sammisaqqarfissatut (temaage), skema nalinginnaasoq taarserneqarsimalluni faginut arlalinnut tunngasunngorlugu suleqatigiinnikkut fagit assigiinngitsut akornanni. Atuarfiup avataaniit pulaartorineqarsimapput, oqaluttuarisaaneq pillugu ilinniartitsisumit, borgmesterimillu, islandimi ukiorpassuit ingerlasimarini arfaniarnermut tunngasunik annertuumik ilisimaarinnittumik. Iluarsaallugu pilersaarusiassamut suliaassami naammassineqarsimavoq takutitsineq, atuartut mersorsimasaat arferit aalisakkalu, takutitassianik assilialiorsimapput aammalu arfanniat nunaqarfiat marrarmik sanallugu. Atuartut atassuteqarfeqarsimapput atuarfimmuut ataatsimut allamut Islandimiittumut, atuarfimmullu ataatsimut Svalbardimiittumut. Ilinniartitsisut nuannaarutigisimavaat sammisassaq siumut aalajangersimanera, kisianni unnersuusutigaat, atuartitsinermi atortussanik pilersitsisoqarnissaa siunissami taamak suliaqarnermi atortussianik, aamma maqaasisimavaat suliaassap aallartinnginnerani ilinniartitsisunik aalajangersimasunik atuarfinni allaneersunit atassuteqarsimannginneq.

Longyearby-mi atuarfik, Svalbardimi: 5. klasse, 6. klasse aamma 7. klasse peqataasimapput. Taakku klassit pingasuusut, Svalbardimi eqqaassutissaqqarfiit pillugit siunnersorti pulaartorisimavaat, arnarlu taanna Svalbardimi affanniartarsimaneq pillugu oqalugiarsimavoq assinillu isiginnaartitsimalluni. Aamma atuartut katersugaasivimmiisimapput. Atuakkanik atorniartarfimmi ilitersuulluarneqarsimapput, IT-nullu tunngasunut atassuteqaatit pitsaasuummata, paasisutissat pissarsiariuminarsimapput internetti atortoralugu. Annikitsuinnarmik klassinik allanik, Islandimi Kalaallit Nunaannilu atassuteqartoqarsimavoq. Ilinniartitsisut ilaat oqaaseqarsimavoq, suliaassaq aallartitsinnagu pisariaqartoq aalajangersimasumik klassimik pilersitsisoqareersimanissaq.

Arktisimi Immikkoortortaqarfinni

Agenda 21

Kommuunit pingasut, Islandimi Ísafjörður, Kalaallit Nunaanni Sisimiut, Svalbardimilu Longyearbyen suliaqarput piviusunngortinniassallugu FN-p Agenda 21-a, tassaasoq innuttaasut, suliffeqarfiit piffinnilu suleqatigiikkuutaat suleqatigiillutik nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissaq anguniarniassagaat.

Agenda 21 tassaavoq suliassamut pilersaarusinganut aqqissuussineq akuersissutigineqarsimasooq Riomi ukioq 1992mi FN-p silarsuaq tamakkerlugu ataatsimeersuartitsinerani, tamatumalu kingorna aamma akuersissutigineqaaqqissimasooq Johannesburgimi ukioq 2002-mi. Riomi inuiaqatigiit ataasiakkaat tamarluinnarmik immikkut suliassinneqarsimapput pilersaarusingoqqullugit sulinissamut aqqissuussanik aalajangersimasumik suliniutissanik iluaqutaasussanik 21. hundredimi nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissaq anguniarnarlugu. Piffinni kommunalbestyrelset akisussaasuussapput, kisiannili suliassanik aqqissuusinert pilersaarusingortariaqarnerat inuinaat, suliffeqarfiit sumiiffinnilu suleqatigiikkuutaat suleqatigalugit suliarineqarnissaat piumasarineqarsimalluni. Agenda 21-mi pingaartinneqarmat avatangiisit pillugit suliniutit pillugit suliniarnermi akisussaaffiit innuttaasunit tigummineqassasut.

Nordisk Ministerrådi aningaasaliisimavoq 900.000 DKK-nik Arktisimi Immikkoortortaqarfinni Agenda 21-mik suliniutissanut. Taassuma kingunerisimavaa suliniutit aallartissimmamata Islandimi Ísafjörðurip kommuuniani, Kalaallit Nunaanni Sisimiut kommuuniani Svalbardimilu Longyearby-p kommuuniani.

Ísafjörður Sisimiullu tamarmik immikkut innuttaqarput 4000-6000-nik tamarmillu aalisarnermut tunngasutigut inuuniuteqarfiunerullutik. Longyearby 1500-1600-nik innuttaqarpoq, aatsitassarsiornerlu inuussutissarsiornermi pingaarnersaavoq. Qaffasinnerusumik ilinniagaqarsinnaaneq taakkunani illoqarfinni pingasuusuni periarfissaqarpoq.

Ísafjörðurimiippoq Inersimasunut Avasissumiillu Ilinniagaqartunut Aallaavik (Center for Voksen- og Fjernuddannelse), Sisimiuniippoq Arktisk Teknologisk Center Longyearby-miiporlu Svalbardimi Ilisimatusarfik, UNIS. Taakku kommuunit pingasut isumaqarput pitsaanerusunik ilinniarnissamut periarfissaqartitsinerit pingaaruteqarlunnartut allamut nuuttarneq pinaveersaartinnarlugu aammalu periarfissiilluni suliffeqarfiit assigiinngiaarsinnaanerannut. Aammattaaq kommuunit pingaartippaat siunissami takornariartitsisarnerit annertunerulersissinaanissaat.

Naak pissutsit assigiinngikkaluaqisut, taakkunani kommuunini pingasuusuni, inuutissarsiorneq tunngaveqarpoq pinngortitap tunniussinnaasaanik atorluaniarnermik, sumiiffillu avataanniittut nunarsuit alianaqisut immikkoorluinnartut, kulturikkullu immikkoorutit pissutaalluarmata takornarianit soqutigineqaleraluttuinnarlutik. Pinngortitaq kulturimullu tunngasut kommuunit nakuussutigat, saniatigullu aamma sanngiissutigisinnaallugit. Aalisakkat tammarsinnaapput, issittoqarfimmi pinngortitaq

Sisimiuni illu. Illut amerlanerpaat ujaqqami tunngaveqarput. Taamaammatt erngup aqqutissaanut kuuffissaanullu nunap ataatigut assaanissat pisariusorujussuupput (assiliisoq: Stefán Gíslason).

Ísafjörður-íp kommuniani, Flateyri-mi meeqqat meeqqerivimmiittut (assiliisoq: Rúnar Óli Karlsson).

ajortiasuuvoq kiisalu inuit allamut nuusinnaapput, taamaalillunilu kulturimut tunngasut annaaneqassallutik. Tamakku siunissami pisinnaasut eqqarsaatigalugit nungusaataanngitsumik ineriartortsinissap pingaaruteqarnera qimerloortariaqarpoq Immikkoortortaqaqfinni Agenda 21-mi suliniutit sakkugalugit.

Ísafjörður

Ikkannerit aalisartarfiit Ísafjörðurip kommunianiitut annertooujussuupput, taamaamat aalisarnek aalisakkeriveqarnerlu inuussutissarsiornermi pingaaruteqarneraapput. Illoqarfinni pingarnerpaaq Ísafjörður aammattaaq immikkoortortaqaqferujussuaq eqqarsaatigalugu niuernermi sullissinerullu tunngasutigut qitiuvoq.

Ísafjörður 1788-p kingorna alliatulersimavoq, Islandimi niuernikkut kisermaassilluni ingerlatitsineq atorunnaarsinneqarmat, kommuunimilu takussaapput oqaluttuarisaanermi kulturip tungaatigut eqqaassutissarpasuit, takutitsisut qanoq itsaq aalisartarsimanermut, soorlu umiartortut

najugaqarfisarsimasaat suliffissuaqarfikorsuillu. Kommuunip nalilersuilluni nalunaarusiaani pingaartinneqarpoq Immikkoortortaqaqfimmil Agenda 21-mut atatillugu kulturip tungaatigut eqqaassutissat allattorneqarnissaat. Kulturi pinerullugu takornariaqartarnek siuariartorpoq. Kommuni inummik ataatsimik atorfinitsitsisimavoq takornariaqarnerup tungaatigut apeqqutinik, Immikkoortortaqaqfimmilu Agenda 21 pillugu suliaqartussamik, taamaalilluni paasissutissanik taakku akornanniittunik paarlaaqatigiittoqarsinnaangorlugu.

Kommuunip nalilersuilluni nalunaarusiaata makku immikkoortut ilanngussimavai: Atuisuuneq inooriaaserlu, avatangiisinik mingutsitsineq, silaannarmik mingutsitsineq pisariaqanngitsumillu nipiliortitsinikkut tujormisitsisarnek, avatangiisit sernissornissat, kulturikkut kingornutat, cykelertunut pisinnaarnullu aqqutissiat, erngup pitsaassusaa, pissamaatinik illersuinissaq, angerlarsimaffinnit eqqakkat, qullersaqarfiit pisarisartagaat, suliffeqarfinni inuuneq, nukissiuutit tungaatigut sipaarniarnerit, atuarfinnilu avatangiisit pillugit atuartitsisarnissat. Nalilersuilluni

Umiaarsuaq ilaasortaat Isaffjordur-ip eqqaani (assiliisoq: Rúnar Óli Karlsson).

nalunaarusiassami tullinnguutumi eqqartorneqassapput qanoq iliuusissat aalajangersimasut erseqqilluinnartullu piffissamik killiusussat.

Immikkoortortaarfimmi Agenda 21-p ingerlanneqarnerani inuiaqatigiit akuunerat killeqarsimavoq, immaqqa pissutaalluni manna tikillugu avatangiisinik mingutsitsineq annertuumik ajornartorsiutaasimanngimmat. Kommuunip tungaaniit misilillugu takoqqusaarisooqarsimagaluarpoq tamanut ammasunik oqallugiaqattaartitsinikkut, kisiannili soqutiginninneq annikitsuararsuartut oqaatigineqarsinnaavoq. Misilittakkat takutippaat pitsaannerusimasooq suliffeqarfinni, atuarfinni piffimmillu peqatigiiffinni oqalugiaqattaartitsisarneq pitsaannerusimasooq.

Sisimiut

Sisimiut Kalaallit Nunaanni ukiumi umiaarsulivimmik sikkussaaneq ajortuni illoqarfinni avannarlarsaavoq, illoqarfinnilu qimmeqarfillit/qimusserfusinnaasullu kujallersaralugu. Inuutissarsiorfiit pingaarnersaraat aalisarneq aalisakkanillu tunisassiorneq. Pingaaruteqarportaaq nunamiittunik imarmiuniittunillu uumasunik miluumasunik piniartarneq, qimusserlunilu angallassisarnerit takornarianut ussassaarutaapput annertuut.

Pinnngortitaq Avatangiisillu Pillugit Qullesaqarfik, Kalaallit Nunaanni Namminersornerullutik Oqartussat ataanniitup Sisimiut Kommuuniat ikiorsimavaat Immikkoortortaarfimmi Agenda 21-mut tunngatillugu suliaqarnerani, taamaaliornierlu kinguneqarsimavoq nalilersuinermi nalunaarusiornermik aammalu

misililluni suliaqarnikkut makku tungaasigut “Piffimmi ingerlassineq pissamaatit uumassusillit pillugit”. Tassaammat Kalaallit Nunaanni nungusaataannngitsumik pissamaatinik uumassusilinnik atuisuuneq avatangiisit pillugit politikkeqarnerup tungaatigut pingaarnarpaatut naatsorsuunneqarmata.

Longyearbyen

Longyearbyen tassaavoq Svalbardimi norgimiut illoqarfeqarfiat pingaarnepaaq. Aatsitassarsiorneq qangaaniilli pingaarnarpaatut inuussutissarsiuutigineqarpoq, ullutsinnilu illoqarfiup kujataa tungaani aamarutissarsiorfeqarpoq. Ukiuni kingulliunerusuni naalagaafimmi ingerlatsiviit, ilisimatusarneq, ilinniartitaaneq kiisalu takornariartitsisarnerit nutaanik suliffissaqartitsilersimapput.

Longyearbyen-mi Immikkoortortaarfimmi Agenda 21 pillugu suleqatigiiffiliortoqarsimavoq Sysselmandiata aallarnigaanik, Svalbardrådip inuiaqatigiinni-kulturikkullu ataatsimiititaliaaniit kiisalu Svalbard Samfundsdrift A/S-siminngaaneersunit peqataaffigineqartumit. Suleqatigiit suliarisimavaat siunnersuut, piffimmi inuiaqatigiinni pilersaarusiornissami pilersaarusiaq illoqarfik eqqarsaatigalugu, nalilersimallugulu Immikkoortortaarfimmi Agenda 21 pillugu suliaqarneq pitsaannerusumik piffimmi politikikkut ingerlanneqartut piureersut aqqutigalugit ingerlateqqinneqarsinnaanerusut.

Rapporti: ANP 2005:702 “Lokal Agenda 21 i Arktis”
www.norden.org/pub/sk/showpub.asp?pubnr=2005:702.
 Rapporti/suliaq uani aamma qineruk: www.norden.org/pub

Longyearby - illoqarfik, Svalbard-imi norgimiut umiarsualiveqarfiat (assiliisoq: John Frikke).

Longyearby-p eqqaaniittoq, silaannakkut ikaarut amoorutilik, eqqissisimatitaaq (assiliisoq: John Frikke).

Maligassiuilluni sulinerit: Arktisimi database timmissat imarmiut inaat pillugit

Ilisimatusarnermi, nakkutilliilluni ingerlatsinerni eqqisisimatitsinissallu pillugit suliaqarnerni databasit sakkussaapput pitsaasut. Nunani Avannarlerni nutaamik ilusilersukkamik databasiliortoqarniarneq periarfissiisinnavaoq timmissat imarmiut piaqqiorfii pillugit nunani issittuni databasiliornissamut.

Timmissat imarmiut piaqqiorfii pinngortitamut annertuumik pingaaruteqarput. Pinngortitat assigiinngiaarnerannut iluaqutaapput, kisiannili orniginartinneqarlutik uumasunit qaasuttunik siluttuumasunillu, periarfissiippullu assigiinngitsorpasut uumasut naasullu uumasinnaanerannut. Taanna ilutigalugu timmiarpaat inaat økologimut qitiusumi pingaaruteqarput immamit inuussutissanik kulstoffimillu nunami najugaqarfisaminnut timmissat angallassisarnerisigut. Arktisimi piffippassuarni timmissat imarmiut tapertaapput tunngaviullutik inuit inuuniarneranni inuussutissat pissamaataallutik aammalu periarfissaqartitsillutik sunngiffimmi qasuersaarluni sammisaqartitsivissat assersuutigalugu takornariartitsisarnikkut.

Nunani Avannarlerni timmissat imarmiut piaqqiorlutik inerpasui tamakku assigiinngitsorpasuarunik timmiaqarput, mianernartorujussuupullu, inuit pinngortitaannit soorlu najugaqarfiit allanngorsarnerinut, aalisarnikkut ooliasiornerillu kingunerisinaasaannik ajoqusersorneqarnissanut. Taamaammatt pisariaqarpoq timmissat imarmiut ineqarfii illersorniarlugit nungusaataanngitsumik aqutsisoqartariaqarpoq.

Tassunga atatillugu timmissat imarmiut inaat pillugit databasit sakkussaapput saneqqunneqarsinnaanngitsut. Databasiliornissami siunertaavoq, paasissutissat ilisimaneqareersut, soorlu ineqarfiit, qanoq isikkoqarnerat qarnorlu atsiginersut katersorlugit, ataavartinneqarnissaanni. Paasissutissallu taamaalillutik ilisimatusarnermi, nakkutilliinerni eqqisisimatitsiniarnerullu tungaatigut sulialinnut

sakkussatut piareersimassapput, taamaammanuna qanoq iliuuseqarniarnerni, nungusaataanngitsunik atuinerni, piffinni pilersaarusiornerni, avatangiisit pillugit nalilersuinerni, nakkutilliinerullu tungaasigut suliaqarnerni, databasit pingaaruteqartut.

Soqutiginartoq assersuut taasariaqartoq tassa, timmissat imarmiut inaat pillugit databasi Kalaallit Nunaata kitaata sineriaani ooliasiorniarnermut atatillugu eqqisisimatitsinissamit pisariaqartisinissat tungaasigut nalilersuilluni suliaqarnerni atorluarneqarsimammat. Ilisimaneqarluareerpoq, ooliaarluarnertigut qanoq timmissat imarmiut ulorianartorsiortinneqartartigut, taamaammallu database periarfissiisimavoq, ooliasiorfissanik ujarlerninni ajoqutaasinnaasut millisinne qarsinnaanissaanni imaluunniit ajoqutissat pinngitsoortivinneqarnissaanni tunngatillugu immikkoortortaqaqarfinnik eqqisisimatinneqarfissatut toqqaaniarnerni, iluaqutaalluarsimapput.

Arktisimi immikkoortortaqaqarfik tamakkerlugu timmissat imarmiut inaat pillugit databasit naleqqussakkat pingaaruteqarlunnartuussapput, pissutigalugu periarfissaqalissammat misussueqqiffisaarineqarsinnaalissammata

Suli, innani timmissat inaanni, savalimmiuniittuni, qilanngarpassuaqarpoq (assiliisoq: John Frikke).

Island-ip kujataaniippoq silarsuarmi isunngat inaasa annertunerpaat ilaat (assiliisoq: John Frikke).

immikkoortorta qarfiit annertunerujussuit nunat pineqartut immikkoortorta qarfi kisiisa pinnagit. Nordisk Ministerrådip ataani suleqatigiisitaliaq massakkut aallarniisimavoq ataatsimut ilusilersukkamik taamaattumik databasimik sanasoqarnissamut, Savalimmiuni, Kalaallit Nunaanni, Islandimi, Jan Mayenimi Svalbardimilu timmissat imarmiut ineqarfigisartagaat pillugit.

Paasissutissat annertuut

Nutaamik ataqatigiisaakkamik aqissuussamik databasiliornissap imarissavai timmissat imarmiut inaat pillugit paasissutissat annertuut. Tamakku assigiinngitsut allaaserinninnermi atorneqartussat imarissavaat sumiineri, qanoq eqqissisimatinneqarnissaasa, kimit pigineqarnerisa, uumasunik qaasuttoqarsinnaanerani, oqaluttuarisaaneq pillugu passissutissaqarneraniq allattorneqarsimasunik paasiniaallunilu tunuliaqutaasinnaasunik iternga tikillugit paassissutissaniq allattorsimassapput. Aammalu ineqarfiit ataasiakkaat qanoq piukkunnartiginersut timmissat nalunaaqutsersorneqarnerini pisariuminartiginerannik imaluunniit allatut ittumik ilisimatusarnissamut piukkunnartigissusiat

Svalbard-imi apparpassuaqarpoq (assiliisoq: Marie Lier/ Naturplan).

Arktisimi timmissat imarmiut

Savalimmiut: Timmissat piaqqiortut assigiinngitsut amerlassusaat: 20. Timmissat inaisa amerlassutaat: 1600. Timmissat piaqqiortut aappariiaat amerlassusaat: 1,7 millionit. Pingaarnarpaamik misissuiffigineqarsimasut tassa appa, taateraaq, mitillu

Kalaallit Nunaat: Timmissat piaqqiortut assigiinngitsut amerlassusaat: 21. Timmissat inaisa amerlassusaat: 3700. Timmissat piaqqiortut aappariiaat amerlassusaat: 39 millionit. Siunnersuutaasimavoq, appat, mitit, imeqqutaallallu pillugit misissueqqissaarnissat aallarnisarneqassasut imal. aallatinneqassasut.

Islandi: Timmissat piaqqiortut assigiinngitsut amerlassusaat: 23. Timmissat inaisa amerlassusaat: 7000. Timmissat piaqqiortut aappariiaat amerlassusaat: Immaqa 7,5 millionit. Nuna tamakkerlugu assigiinngitsut marluk alapernaarsorneqartut: Oqaatsoq mitillu. Assigiinngitsut qulit timmissat inaanni immikkut toqqarlugit aalajangeriikanikkani alapernaarsorneqarput, assigiinngitsuli 11-it alapernaarsorfigineqarnissani ilaatinneqanngillat.

Svalbardi: Timmissat assigiinngitsut amerlassusii: 18. Timmissat inaasa amerlassusii: 1500. Timmissat piaqqiortut aappariiaat amerlassusii: 3 millionit missaanni. Assigiinngitsut arfineq marluk alapernaarsorneqarput: Qaulluk, miteq, naajarussuaq, taateraaq, appa sigguttoq, appa kiisalu appaliarsuk.

Jan Mayen: Timmissat assigiinngitsut amerlassusii: 15. Timmissat inaasa amerlassusaat: 92. Timmissat piaqqiortut aappariiaat amerlassusaat: 300.000. Alapernaarsuisoqanngilaq.

nalunaarsorneqarsimassallutik. Databasimut aamma ilanngussuisoqarsinnaavoq peqqissaartumik allattukkanik timmissat ineqarfianni timmissat ataasiakkaat pillugit kisitsisimanernut tunngasunik, kialu misissuinerit suliarisimanerannik, kisitsisimanerillu eqqorluartiginerannik. Uppernarsaatit aamma assilissat ilanngunneqarsinaapputtaaq.

Anguniagaq: Nunat issittut tamakkerlugit malittarisassat aalajangersimasut

Nunani Avannarlerni paasisimasaqarlutut peqataapput Nunani Issittormiuni Timmissat Imarmiut Pillugit Suleqatigiiffimmi Arktisk Rådip ataaniitumi qanittukkullu siunnersuutigisimavaat namminneq databasertik aalajangersimasumik ilusilik nunani issittuni tamani databasiliornissami tunngavigineqarsinnaasoq, aammalu paasissutissat amerikameersut, canadameersut kiisalu Ruslandip issittoqarfianeersut ilaapputtaaq. Siunnersuut nuannarineqarluni ilassilluarneqarsimavoq annertuumillu soqutigineqarluni.

Soorlu nunat avannarliit databasit atorlugit periafissaqartut aamma nunat issittoqarfiit allat timmissat imarmiut pillugit pitsaasunik databasinik periafissaqarput, tamakkulu atorineqartarput ilisimatusarnerni nakkutilliinerullu tungaatigut suliaqarnerni. Nunat avannarliit suleqatigiinneratigut nunat tallimat akornanni isumaqatigiittoqarsimavoq aalajangersimasumik ilusilersukkamik databasiliortoqarnissamik, nunat ataasiakkaat pisariaqartissinnaasaannik naleqqussakkamik. Nunat avannarlerni aalajangersimasumik ilusilersukkamik

databasiliassap aamma USAp, Canadap Ruslandillu pisariaqartissinnaasaannik ilaqassasoq, naak tulluarsaarinnissat ilanngunniakkallu pisariaqartinneqalersinnaagaluartut. Tamani atuuttussanik timmissat imarmiut pillugit nalunaarsuinissami piumasarineqartutigit siuarsaataassaaqaaq nunani issittoqarfiusuni ilisimatusarnikkut, nakkutillilluni ingerlassinerni eqqissisimatitsinissallu tungaatigut apeqqutit pillugit suliaqarnerni.

Rapporti: TemaNord 2006:512 "Nordic Seabird Colony Databases". <http://www.norden.org/pub/sk/showpub.asp?pubnr=2006:512>

Rapporti/suliaq uani aamma qineruk: www.norden.org/pub

Jan Mayen-imi qaqulluk, timmissat inerujussuini, ivasarpoq (assiliisoq: John Frikke).

Kalaallit Nunaanni, piffinni arlalipparujussuarni, appaliarsuppassuaqarpoq (assiliisoq: John Frikke).

Arktisimi immap naqqatigut kilisanneq uillunillu kumikalaarisarneq: Iffiit mianernartut illersorneqarnissamik pisariaqartitsipput

Immap naqqatigut kilisattarnerit uillunillu kumikalaarisarnerit immap naqqata uumasuinut assigiingitsorpassuit toqunneqartarnerinut allisaagataasinnaapput immallu naqqaniittartunik koralinik, pupinnik nassaanillu itsarsuarnisanik aserorterisarlutik. Iffiit mianernartut illersorneqarnissaminnik erniinnarluinnaq pisariaqartitsipput.

Kilisaatit natersiutit uillunillu kumikalaarutit aalisarnermi atornerqartartut Arktisimi nalinginnaanerpaapput. Kilisaat natersiut raajarniarnermi aalisakkanillu aalisarnermi atornerqartarpoq, kilisannermilu kilisaatit taakku marluk vaajarillu natersiutip immap naqqa attortarpaat. Uillunut kumikalaarutit atornerqartarput kissavaasanniarnermi, aammalu taakku oqimaatsumik saviminermik sinaakkutaqartarput, immap naqqanik kumikalaarutaasartunik.

Aalisakkat amerlanerit uumasullu qimilloqanngitsut immap naqqani assigiingiaani inooqatigiinni uumasupput, misissuinerillu takutissimavaat, kilisaatit natersiutit uillunillu kumikalaarutit immap naqqata uumasuinut annertuumik sunniisartut. Kilisaatit uillunillu kumikalaarutit immikkut immikkoortitsisinnaanngillat, pissutigalugu tamakku aalisarnermi atorut naatsorsuussaagamik immap naqqanik akornusersuisussasiatut, taamaaliornikkummi immap naqqata uumasui erniinnaq qalunut pulatittariaannanngorlugit. Taamaammat uumasut tamarmik pisariteriaannaallutillu, allamut nuunneqariaannaallutillu, toqutaariaannaallutillu ikiligaariaannaapput, aalisartut atorutisa aqqusaagaanniisimagunik. Taamaalillutik, naqqani kilisaatit uillunillu kumikalaarutit uumasunut, aalisarneqartunut aalisarneqanngitsunullu, uumasunullu piniarneqanngitsunut allanut, toqunneqartarnerinut allisaataapput, naak uumasut assigiingitsut toqunneqartarnerat assigiingissutilerujussuugaluartoq. Uumasut assigiingitsut ilaat (artit) angisoorujussuannngortartut, arriitsuarannguamik

alliarortarput, aatsaallu kingusinnerusukkut (utoqqalereerlutik) inersimalertarlutik, taamaattut mianarnarnersaapput. Saniatiguttaaq naqqani kilisanneq uumasut uumassusillit assigiingisitaar nerannut millisaataasinnaavoq, uumasut qaasuttut pisisartagaasalu imminnut ataqatigiinnerat allanngortissinnaallugit, aammalu sivisuumik uumasut assigiingitsut (artit) akornanni pissutsinik allanngortitsisinnaallutik, imaalersinnaasumik, uumasut assigiingitsut akornanni(artit) ilaat saqquminerpaanerulersinnaallutik, taakkulu pingaartumik aalisarnermit aatorneqarsinnaannginnerullutik.

Immap naqqani uumasut inooqatigiiffigisaanni sivisoorsuarmik allanngortitsinerit pisinnaasarput, naak aalisarfiusumi aalisarneq sivikitsuinnaasimagaluartorluunniit. Iffinni, soorlu koralit immami itisoormiut, taakku uumasut amerlanerit qajannartunik tredemionellinik sannaaqartarput, siullerpaamilluunniit aalisarfigineqarnermikkut annertuumik ajoquserujussuarsinnaasunik. Kalinnerit tamaasa imarujussuaq, ataatsip marlullu. kornanni kvadratkilometeri, kilisaffigineqartarpoq, taamaammat, aalisarfiusuni isorartungaatsiartuni, kalinnerit ikikkaluartulluunniit, immap naqqata uumasuisa inooqatigiiffisa ajoqusersornissaannut, naammappoq.

Aalisarnermi atorutunik teknikkikkut pitsanngorsaanerit, annerusunillu pitsaanagerusunillu atororisaautilinnik aalisariutinik ineriartortsitsinerit, periarfissiisimapput, imaqarfiit ilaanni nutaani, amerlanertigullu mianernartunik uumassusileqarfiusuni, aammalu qangaaniilli tikiffigineqanngisaannartuni, kilisassinnaanissamut. Assersuutissat ilaat tassa, sivinganerit qutaarluusut, nunat lavallit imaluunniit ujaqqat angisuut nunallu ilaa, silarsuup kiatsikkiartuinnarnera peqqutaalluni, ukiuni kingulliunerusuni sikuerussimasoq.

Nunat Avannarliit Qanoq Iliusissanut Pilersaarusiaata naqissuserpaa immap naqqani kilisattarnerup uillunillu kumikalaartarnerup kingunipilugisinnaasaasa misissuiffiginissasa pisariaqalersimamera,

Raajanik kilisaat umiatsiap qaani salinneqartoq (assilisat: Morten Rasmussen/Biofoto).

misissuiffigineqassallutik Kalaallit Nunaata, Island-ip, Svalbard-ip Jan Mayen-illu imartai. Kingusinnerusukkt ima qarfiit Norgip Kitaata sineriaani 67°N-p avannaani aammalu Norgip imartai Barentsip imartaaniittut misissugassanut ilanngunneqarsimapput. Norgip sineriaani koraaleqarfinnik annertuunik qanittukkt nassaartoqarnera illersorneqarnissaannullu tunngasoq isumaqatigiissut qanittukkt aalajangiussaq ujarattaasaasinnaavoq teqeqqussatut isigisaq, immami iffiit illersornialugit suliniutit eqqarsaatigalugit, Barentsip Imaani pinngortitami ataqtigiinneq pingaaruteqartillugu, annertuumillu aalisarfigineqartillugu.

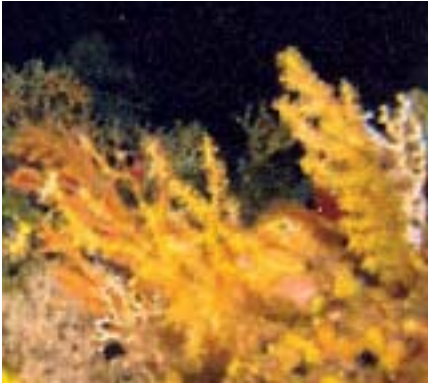
Uilorniararneq

Island-ip Kalaallit Nunaata Norgillu eqqaanni kissavaasanik aalisartarnerit aallartipput, minguitsunik angisuunik utoqqalereersimasunillu kissavaasaqarfinnik annertooujussuarnik nassaartoqarnerata kingorna. Kisiannili Island-ip Norgillu eqqaanni aalisarnerup ingerlanneqarsimaneri assigiinngitsorujussuusimapput pisisartakkammi ikilerujussuarsimammata.

1969-mi islandimiut uilorniarlutik aalisartarnerat aallartissimavoq. Pisanik tikiussisarnerit Island-ip kitaani, Breidafjordur-imi, uiloqarfiit

annertunerpaartarisimasaanni pisat tikiunneqartartut annertunerpaaffigisimavaat ukiut 1985 aamma 1986, 12.700 tonsit tikittarlugit. Kisianni tamatuma kingorna pisat annikillisimapput 7500-t 9000 tonsit akornannut ukiuni 1994-miit 2000-ip tungaanut. Taamaalinerani uilluni inersimalereersimasorpassuarni nassaarineqarsimapput uumasut miluuffigisaminnut ilanngartuisartut assigiinngitsut (parasittit), pitsaaliuiniarnertut, 2003-mi aalisarneq inerteqqutaalerpoq.

Norgimi avataasiorluni uillunik kumikalaarisarnerit aallartissimapput 1984-mi annertuunik uiloqarfinnik Jan Mayen-ip eqqaani nassaartoqarnikkut, taakkulu 1986-mi nungunneqarmata aalisariutit Svalbard-ip eqqaanut nuussimapput. 1987-mi pisat tikiunneqartartut annerpaaffigisimavaat 44.100 tonsiusimallutik, tamatumali kingorna pisisartakkat ikiliartuinnarsimapput 3000-nit 7000 tonsinut 1995-mut, ukioq taanna taakkunani qeqqertaqarfinni kumikalaarilluni uilorniararneq inerteqqutaalermat. Datat takuneqarsinnaasut takutippaat uillut amerlassusaasa ukiut qulit sinnerlugit ikilerujussuarsimanerisa aalisarnerup unitsinneqareeraluarneratigut,

Island-imi Hornafjord-ip itineraani koraalit ikkarluusaliaat assigiinngitsorpasuarnik (artinik) uumasulik (assilisat: S. A. Steingrímsson).

kisiannili qanittukkut takuneqarsinnaalersimavoq amerliartoqqilersimasut.

Kalaallit Nunaanni kissavaasanik kumikalaarisarneq aallartinneqarsimavoq 1983-mi. Aalisarnerup tungaatigut Nuuk pingaaruteqarnerpaavoq, pisat ukiumut tikiunneqartartut 1984-miit 2002-p akornini 580 tonsit missaanniissimallutik. 1980-silli naalernerani najuulluni misissuisoqarsimanngilaq, kisiannili uiloqarfiusut tamarmik immikkut annertuumik kumikalaariffiqeqarnermikkut navianartorsiortinneqarneqartut, aalisariutimmi allanut uiloqarfiusunut nutaanut nuuinartarmata. Ukiumut pisarineqartartussat annerpaamik 2000 tonsiunissaat aalajangerneqarsimavoq.

Uillunik kumikalaarisarnerup uumasunut immap naqqani uumasut inooqatigiiffiini sunniuteqartarneri misissuiffiqeqarsimapput Breidafjordur-ip eqqaani aalisarnermi saniatigut pisarineqartartut datat atortoralugit misissoqqissaarnerisigut. Immap naqqani uumasut inooqatigiiffiini takuneqarsimavoq uumasut assigiinngiaarnerat annikillisimasorujussuusoq, makkuunerusimallutik, uumasut qituttut manngertumik qaleruallit, inalugallit, saattuat, nerpissuullu; taakku uumasut eqimattat tamarmik takuneqarsinnaagajuttut iffinni ajoqusersorneqarfiusimasuni. Kisiannili erseqqissumik takuneqarsinnaasimanngilaq aalisarnerup annertussusiata qanoq saniatigut pisarineqartartunut sunniivigeqatigiittarsimanerannut. Nunanili allani misissuisimanerit inernerisimavaat, uillunik kumikalaarilluni aalisartarnerit ajoqusiisarnerat ajornerpaasarsimasoq aalisarnerit aallarneqqaarfianni. Uillunik kumikalaarisarnerit Breidafjordur-p eqqaani aallarnerneqarsimapput 1970-mi, kisiannili saniatigut pisarineqartartut pillugit paasisutissat 1993-siinnarmut killiffeqarput. Taanna tunngavigalugu ilimanarpoq uillunik kalikalaarisarnerup sulili 1993-ngunngitsoq immap naqqata uumasuisa inooqatigiiffiisa allanngorsarnerisigut,

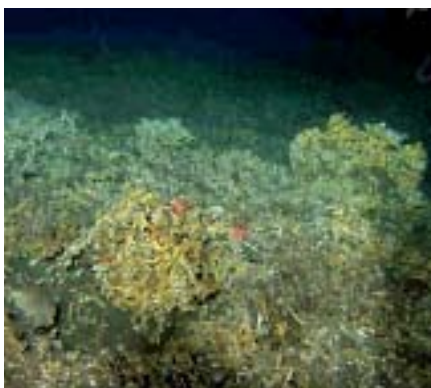
uumasut assigiinngitsut (artit) mianernartut, Breidafjordur-ip eqqaani nungutikatareersimagaat.

Raajarniartaneq

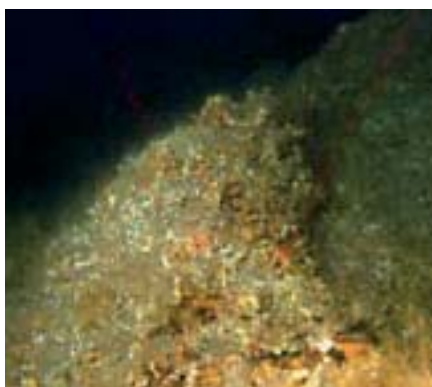
Island-ip eqqaani raajarniarluni aalisartarnerit 1975-mi aallarnerneqarsimapput, 1995-milu pisat tikiunneqartartut qaffassimapput 66.000 tonsinngorlutik. 1997-simiilli pisarineqartartut piffissami 1998-simiit 2003-p tungaannut ikiligaluttuinnarsimapput, 2000-milu 21.500 tonsiinnasimallutik.

Kalaallit Nunaatta avataani raajarniartarneq Imarpissuup avannaata kangiani annertunersaavoq, raajallumi Kalaallit Nunaanni nunanut allanut tunisassiornermi pingaarnersaapput, saarullinniarnerup ajalasoornrata kingorna. Raajarniartaneq aallarnerneqarsimavoq 1970-mi pisat tikiuttakkat 1200 tonsiusarsimallutik 2004-milu tikiuttakkat annertunerpaaffigisimasaanni 1200 tonsiusimallutik, 300.000 tonsinik naatsorsuusat malillugit, pisarineqarsinnaasunit. Aalisarnerup alliartupiloorsimanera pissuteqarpoq aalisariutit teknikkikkut pitsanngorsaaffiqeqarsimaneri, aammalu pissutigalugu qangali raajarniafituaasimagaluartoq, Qeqertarsuup eqqa, kisimi raajarniarfiunani Kalaallili Nunaata Kitaata sineriaata 75°N-rip kujataani aamma raajarniartarneq ingerlanneqalersimammat.

Kalaallit Nunaata eqqaani raajarniartarnermi ajornartorsiutit annerpaartaraat, raajarniartarfiit ilaatigut, suluppaakkat, qalerallit, saarulliit allallu immap naqqani aalisagaasartut suffisarfianniittaramik. Taamaammat qanittukkut inassutigineqarsimavoq immikkoortiterutit innisaasat atorineqartartut atorunnaarsinneqassasut, aamma inassutigineqarsimavoq, saniatigut pisarineqartartut siumut aalajangeriikkat qaangerlugit pisarineqarsimassappata, raajarniartarfinnik matusisariaqalerit.

Koraalit ikkarluusaliaat sequummakut. Saamia tungaani: Katattinneqarsimasut uumasut inooqatigiiaat, qeqqani: Immap naqqani tumaasaliat, talerpillermilu: Aalisaatit sinnikui (assiliisoq: S.A Steingrimsson).

Island-ip kujataata kangiani, 250 meterit missaanni ititigisumi, Örfagrunnimut qanittumi koraalit ikkarluusaliaat aserornikut (assiliisoq: S.A.Steingrimsson).

Norgip avataani raajarniartarnerit aallarnerneqarsimapput 1973-mi, ikkannerillu aalisarfiit pingaarnersaat Svalbard-ip Barentsillu Imartaata eqqaanniipput. Pisisarineqartartut uumasullu amerlassusaat nikerartorujussuupput. Raajat amerlassusaasa annertussusiat pissuteqarunarpoq qanoq aalisakkat qaasuttoqartiginera, pingaartumik saarullit, aammalu immap naqqata pissusasa tassani allanngorarnerat, aammalu kissartup issittullu aporaaffiata inissisimanagera. Aalisarnek pisassarisat tamakkerlugit qanoq annertussuseqassanersut killilersorneqanngilaq, kisiannili pisinnaatitsissutit atornerqarput, raajat minnerpaaffissaa aammalu saniatigut pisat annerpaaffissaa tungaatigut. 1991-mi atulersinneqarsimasut, innisaasat immikkoortiterutit, saniatigut pisisarineqartartut pillugit ajornartorsiutinut qaangiisitsisimannigillat, 1993-mili uumassusililerineq tunngavigalugu akuersissutit malillugit pisassat annertussusissaat pillugit missiliuusiliortoqarsimavoq aalisakkat nioqqusiarineqartartut assigiinngitsut pillugit. Taamaaliernerli ajoraluartumik naatsorsuutigisanut iluaqutaasimannigilaq; tunisassiarineqartartut aalisakkat assigiinngitsut raajarniartarfinni amerlassusii massakkorluinnaq uumassusillit naviarnartorsiornissaannut killigeqqusat ataanniipput.

Aalisakkat immap naqqani uumasut inooqatigiiffiit raajarniartarnerup sunniteqartarneri pillugit Island-ip avannaata avataani misissorneqarsimapput aalisarnermi saniatigut pisisarineqartartut misissoqqissaarnerisigut, datat atortoralugit. misissueqqissaarinikkut. Piffissami 1988-miit 1994-mut, suli innisaasat immikkoortiterutit 1995-mi saqqummiunneqartut atuutilinnginnerini, saniatigut pisisarineqartakkani nalunaarsuutigineqartarsimasuni takuneqarsinnaapput raajanit pisisarineqartunit, saniatigut pisisarineqartut 2,7 aamma 7,3 procenterisarsimagaat. Katillugit aalisakkat assigiinngitsut 71-sit nalunaarsuutigineqarsimapput misissuinerne assigiinngitsuni, kisiannili aalisakkat immap naqqani uumasuusut 1997-milli ikiliartorsimapput, naak kilisaatit raajarniutit tunisassiutit saniatigut pisisartagaat malunnartumik millisinneqarsimagaluartoq.

Iffiit mianernartut

Nunat Avannarliit imartaanni qituttunik immami itisuumiittartut koralit manngertullu ujaqqatut isikkullit immami itisuumiittartut koralit, taakku ikkarluusaliortarput soorlu Lophelia pertusa, (latinerisut atiat). Norgip sineriaa tamakkerlugu Lophelia ikkarluusaqarpoq, koralinit ikkarluusaliat ilaat

Itsarsuarnitsanik misissuinerit immap naqqani

Umiarsuit umiarnikut aserutsaaliornissaat eqqarsaatigissagaanni taamaaliornissani Arktisip immartaasa pissusaat pitsaanerpaat ilagaat, tassami nassaarineqarsimapput umiarsuit umiarnikut napparutaat, umiarsuup timitaat qaavilu ukiut 150-t immap naqqaniissimagaluartutik allanngorneqarsimanngitsut. Umiarsuaq umiarnikoq allanngorneqanngitsoq takussutissaavoq qanga inuusimanermut, taamaallaat annikitsunnguarmik ilaneqalaaginnarluni imaluunniit kingusinnerusukkut pisoqarsimaneranik ajortinneqarluni, nunami itsarsuarnitsanik nassaarineqartunut sanilliullugit.

Immap naqqani kilisattarnerit uillunillu kumikalaarisarnerit ajoquseerujussuuartarput umiarsuarnut umiarnikunut qisummik sanaanut, pissutigalugu aalisarnermi atortut sequmitsitsisaramik, allamut nuutsitsisaramik aammalu aqutigeqattaarneratigut millisikkaluttuinnartarlugu. Suleqatigiissitaliat misissuinerisa ersersippaat, Barentsip imartaani arlalippassuarnik itsarsuarnitsanik nassaartoqarnissaa ilimanaateqarluartoq, tamakkuli nassaarfiusinnaasut ikkattoqarfinniillutik, massakkut annertuumik immap naqqani annertoerujussuarmik kilisaffigineqarlutik.

Taanna tunngavigalugu pingaaruteqarpoq pinngitsaaliinikkut piumasarisariaqartoq inatsisit naapertorlugit piumasaasoq, umiarsuit umiarnikut nalunaarutigisarnissaasa nalilerneqarnissaat, inatsit Nunani Avannarlerni tamani atuuttoq. Suleqatigiissitaliat misissuisimanerat naapertorlugu aalisariutit imaluunniit nakkutilliissutit inatsit malissimanngisaannarpaat, taamaasimaguni qaqutigoortorujussuusimassaaq.

Massakkut taamaallaat avatangiisit pillugit inatsit Svalbard-imi immap naqqani itsarsuarnitsaqarfiusunut illersuisuavoq kilisannernut uillunillu kumikalaarinernut, taamaaliornert aatsaat ingerlanneqarsinnaapput itsarnitsamiit 100 meterit ungasitsigisumi.

40 kilometerit isorartutigalutik, aamma Island-ip sineriaata kujataani. Kalaallit Nunaata eqqaani Lophelia ikkarluusaliaannik nassaartoqarsimanngilaq. Island-ip sineriaani qituttunik koraaleqarpoq Reykanes-ip qingartarartaani aammalu Island-ip kujataata kangiani. Norgip sineriaani qituttunik koraaleqarnerisik ullumikkut nunap assinga naapertorlugu qanoq annertutiginersik ilisimaneqanngilaq.

Koraalit immami itisoormiut qajannartuupput, arriitsuarsuarmik alliartortarlutik ukiunilu hundrederpassuarni uumasinnaallutik. Taamaamanuna koraalit mianernaatilerujussuit immap naqqani kilisannerup tungaatigut, qularnanngitsumillu ukiut hundrederpassuit ingerlareernerisa kingorna aatsaat koralinik iluarseeqqinnissat pisinnaapput. Koralit pilersittarpaat immap naqqata aalisakkat qimerloqanngitsullu uumasut iffeqarfii, koraaleqarfillu aserorneqarpat, uumasut assigiinngitsut (artit)taakkununga attaveqartut annertuumik amerliartortarnerminni ajornartorsiulissapput.

Missiliorneqarpoq, 30-t 50-sillu procentit missaanniit koraleqarfiit Norgip sineriaaniittut ajortinneqareersimanissaat imaluunniit sunnertereersimanissaat, paasissutissat islandimiut aalisartuinit ersersippaat, koraleqarfiit Island-ip avataanniittut immap naqqani kilisannermi 1980-sikkunni 1990-sikkunilu aserorneqareersimasut. Annertuumik koraleqarfinnik aseruisimanerit Norgip Island-illu

avataanni, takussutissaqalersimapput immap iluani assilisat atorlugit.

1999-mi Norgip Europami nunanit siullersaalluni atortussanngortippai, koralit immami nillertormiut kilisannernut uillunillu kumikalaarisarnerit, illersuutissaatut aaqqissuinerit. Manna tikillugu koraaleqarfiit tallimat katillugu isorartussusillit 1900 km² illersugaalersimapput. Ulloq 1. januar 2006 Island-i aalajangerpoq koraleqarfiit tallimat illersorneqalissasut, illersugassaq katillugu annertussuseqarpoq 80 km².

Allat iffiit mianernartut immap naqqaniittut Nunat Avannarliit imaqarfiini tassaapput pupiit inooqatigiiffii angisoorsuarnik pupeqarfiut, quajaatit, aammalu assigiinngitsunik ilusillit immap naqqani puilasut.

Unnersuusutit

Assigiinngitsunik suliaqartut akornanni suleqatigiissitaliaq qulinik unnersuusuteqarpoq pingasunik kategoriilikkani, ataaniittut ilanngullugit:

Iffiit nalunaarsorneqarnissaat:

- Isumalluutissat annertunerisut atortariaqarput immap naqqani iffeqarfiit ajoqusersorneqarsimasut kulturimullu tunngassusillit eqqaassutissat illersornissaanni nalunaarsuinissanut, aalisarnermi atortunit ajoquserneqannginneranni. Pingaarnarpaat aningaasaliiffigineqassallutik piffiit, ukiuni kingulliunerisuni sikuersimasuni.

Itisuup raajaa (assilisat: Dieter Betz/Scanpix).

- Immap naqqata peqqissaartumik assiliorneqarneri pingaaruteqarpoq siunissami misissuinnissani qanoq iffiit mianernartut pinngortitat ataqatigiinerinut atorneqartarnersut qanorlu pingaaruteqartiginersut.

Ilisimatusarneq:

- Pinngortitanik uumassusilirineq(biologi) pinngortitallu ataqatigiiaarnerannut(økologi) tunngasutigut ilisimatusarneq siuarsarneqartariaqarpoq tassami eqqarsaatiginerullugit koraalit ikkarlularisartagaat koraaleqarfissuillu immani itisuuniittut pillugit, ilanngullugit ilisimatusarfigineqartussatut eqqarsaatigineqarput pupiit, quajaatit immallu naqqani puilasuusartut. Tamakku iffiit mianernartut tamarmik pingaaruteqarluinnartuupput nalinginnaasumik pinngortitat immami assigiinngiiaarnerannut immallu naqqata aalisagaasa uumasuuffigimmatigit, kisiannili pinngortitami ataqatigiinnernut taakkununga tunngassusillit tungaasigut paasinnessinnaanerput suli amigaatilerujussuuvog.
- Aalisarnerup qanoq immap naqqanut sunniuteqartarneri pillugit ilisimatusarnerit nukittorsarneqartariaqarput.

Nakkutilliineq:

- Iffiit mianernartut soorlu koraaleqarfiit immikkoortortallu angisuunik pupeqarfiit

illersortariaqarput. Pisariaqarpoq pilersitsissalluni atulersitsisallunilu killilersuutaasinnaasunik inuit pissusilersornerisigut suli annertunerusumik aserorterinissat pinaveersaartinniarlugit.

- Uiloqarfinni nakkutilliinerit pitsanngorsaaffigineqartariaqarput, assersuutigalugu nalilersuinikkut, immikkoortortanik uillut piaraasa alliaartorfigisartagaannik matusinikkut, piumasaralugu pisarineqartartut anginerunissaat, aalisarnernut millisaalluni, siunnersuutigalugulu aalisartut paarlagiiaarlutik aalisartalernissaat.
- Avatangiisit pillugit nalilersuisarnerit piviusunngortinneqartariaqarput, suli tikiffigineqarsimanngitsuni aalisarnermut akuersissutissat tunniunneqannginnerini.
- Inatsisit kulturi pillugu eqqaassutissanut immap naqqaniittunut illersuisuusariaqarpoq, aqutsisullu qulakkeereertariaqarpaat inatsisit ataqatigiissinneqarnissaat nunat assigiinngitsut akornanni, immikkoortortaqarfimmi kiisalu naalagaaffimmi pissutsit malillugit.

Rapporti: TemaNord 2006:529 "Bottom trawling and scallop dredging in the Arctic – Impacts of fishing on non-target species, vulnerable habitats and cultural heritage".

Rapporti/suliaq uani aamma qineruk: www.norden.org/pub

Nunani issittuni (Arktisimi) pinngortitamut- kultureqarnermullu tunngasut avatangiisit

Kalaallit Nunaanni, Islandimi Svalbardimilu

Silarsuarmi pinngortitat innarlerneqarsimanngingajattut kingulliit ilaat Nunani Issittoqarfiusuni Avannarlerniipput (Arktisimi), pinngortitarssuamilu tassani alianaangaartumiipput kultureqarnermut tunngassusillit eqqaassutissaqarfiit, tupinnangaartumik ukiorpassuit ingerlanerini inuit tamaani isseqisumi tujorminartumilu inuuniarsinnaasimanerannik takussutissaasut.

Arktiskimi avatangiisit pinngortitarlu pillugit ulluttinni anguniagassat tassa qulakkiissallugu, suliniutit soorlu pinngortitamit pissamaatitut taasakkatta atornerlunneqarnerat, takornariartitsisarnernik suliaqartarnerit, silamiittarnerit ilisimatusarnerillu, nungusaataanngitsumik ingerlanneqartarnissaat. Aatsaat taamaaliornikkut pinngortitat allanngorneqanngitsut illersorsinnaassagattigit, pinngortitallu uumassusillit assigiinngiaarneri atatiinnarneqarsinnaallutik aammalu kultureqarnermut tunngassusillit eqqaassutissaqarfiit asseqanngitsut siunissamut isumannaajarneqarlutik.

Nunani Avannarleni Qanoq Iliusissanut Pilersaarussiaq pinngortitaq-eqqaassutissaqarfiillu Arktiskimiittut – Kalaallit Nunaanni, Island-imi Svalbard-imilu akuersissutigineqarsimavoq 1999-mi tunaartarinerullugit Arktiskimi nungusaataanngitsumik ineriartortitsinissat siuarsarneqarnissaat. Siunertaasimavoq pinngortitap-eqqaassutissaqarfiillu ataatsimut isigalugit illersorneqarnissaannut pingaarutilinnik suliniuteqarnissat. Nunat assigiinngitsut akornanni taamak ataatsimut periaaseqarniarneq nutaalliatut isigineqarsinnaavoq.

Qanoq Iliusissanut Pilersaarussiaq suliarineqarsimavoq assigiinngitsorujussuarni projektini qulingiluaasuni, maannakkullu naammassineqarsimasuni. Naammassinerisa inerneru uvani atuagaaqqami allaaserineqarsimapput.

